

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

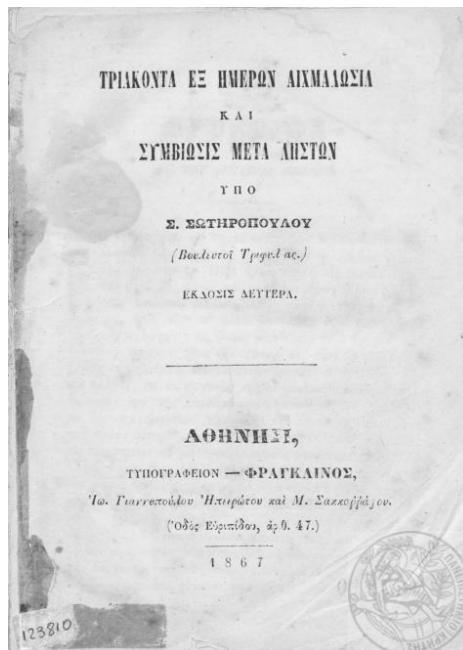
ΠΜΣ: ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866»

Βασιλική Βαή Α.Μ.: 519569

Επιβλέπων Α΄ : Διονύσιος
Τζάκης

ΠΑΤΡΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2023

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέση, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέας/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη.....	4
Abstract	5
Εισαγωγή	6
Μέρος Ι : Η ληστεία στη μετεπαναστατική Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα.....	8
1. Οι απαρχές του ληστρικού φαινομένου και οι λόγοι εξάπλωσής του.	8
2. Αντιμετώπιση του ληστρικού φαινομένου από το ελληνικό κράτος (19ος- 20ος αι.).....	13
3. Το ληστρικό μπουλούκι (19ος- 20ος αι.).....	17
4. Τα χαρακτηριστικά δράσης της ληστρικής ομάδας	19
5. Το κύκλωμα συνεργασίας των ληστών.....	21
6. Η στάση των ληστών προς την κοινωνία και το κράτος	23
Μέρος ΙΙ : Μελέτη του βιβλίου «Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσης μετά ληστών» του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου	24
.....	24
1. Αυτοβιογραφικές και λογοτεχνικές αναφορές για τις ληστρικές επιθέσεις (19ος αιώνας).....	24
2. Η απαγωγή του Σωτηρόπουλου και ο τρόπος δράσης της ληστρικής ομάδας.....	26
3. Η οργάνωση της ληστρικής ομάδας και τα δίκτυα σχέσεων	32
4. Η φροντίδα στον Σωτηρόπουλο και η συλλογή των λύτρων.....	36
5. Οι απόψεις των ληστών για την κοινωνία και το κράτος	41
Συμπεράσματα	43
Βιβλιογραφία.....	45

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται την ανάλυση της μαρτυρίας του βουλευτή Σωτήρη Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866. Σκοπός της εργασίας είναι να εξετάσει και να παρουσιάσει όλες τις ιστορικές πληροφορίες που προσφέρει η αφήγηση του βουλευτή για τον τρόπο δράσης και οργάνωσης της ληστρικής ομάδας που τον απήγαγε. Όλες οι ιστορικές πληροφορίες τεκμηριώνονται από τη σύγχρονη βιβλιογραφία για τη ληστρική δράση στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, στη διπλωματική εργασία εξετάζονται ζητήματα όπως: ο τόπος δράσης των ληστών, η αιτία που κατέφυγαν στη ληστεία, ο σκοπός της ληστρικής ομάδας, ο τρόπος της εσωτερικής οργάνωσης της ομάδας, η φροντίδα προς το θύμα, η στάση των ληστών προς το κράτος και την κοινωνία, τα εξωτερικά δίκτυα σχέσεων που είχαν αναπτύξει, η συλλογή των λύτρων από την οικογένεια του Σωτηρόπουλου και η παράδοση τους στην ληστρική ομάδα και τέλος η επιστροφή του Σωτηρόπουλου στην οικεία του.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Abstract

This thesis aims to analyse the testimony of the MP Sotiris Sotiropoulos about his abduction by brigands in 1866. The purpose of the paper is to examine and present all the historical information offered by the MP's narrative about the way the bandits acted and organized the abduction. All historical information is documented by contemporary literature on banditry in 19th century Greece. More specifically, this thesis examines issues such as: the area where the action of the brigands took place, the reason they resorted to the crime, the inner purpose of the outlawed group, the internal ranking structure of the group. It also presents facts about the care and general treatment of the victim, the attitude of the bandits towards the state and society, the external networks of relationships they had developed, the collection of ransoms from Sotiropoulos' family and their delivery to the predatory group, and finally Sotiropoulos' return to his home.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως θέμα το βιβλίο του βουλευτή και υπουργού οικονομικών Σ. Σωτηρόπουλου *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών* και διερευνά την αξία του ως ιστοριογραφική πηγή για τη μελέτη του ληστρικού φαινομένου στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Τον Ιούλιο 1866 ο Σωτηρόπουλος υπήρξε θύμα απαγωγής από τη ληστρική συμμορία του Λαφαζάνη και του Λύγκου. Μετά την απελευθέρωσή του, έναντι λύτρων, κατέγραψε και δημοσίευσε τη μαρτυρία του, το βιβλίο *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών* το οποίο εκδόθηκε πρώτη φορά το 1866 και επανεκδόθηκε το 1867. Επίσης, μεταφράστηκε στην αγγλική γλώσσα και κυκλοφόρησε στην Αγγλία ένα χρόνο μετά την επανέκδοσή του, το 1868.

Στην μαρτυρία του ο Σωτηρόπουλος εξιστορεί συχνά με λεπτομερείς περιγραφές τον τρόπο οργάνωσης και δράσης της ομάδας των ληστών. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο τον απήγαγαν οι ληστές, τις περιοχές όπου οδοιπόρησε και τον τρόπο που επικοινωνούσε η ληστρική ομάδα, τα μέρη όπου έκανε λιμέρι και τη φροντίδα που προσέφεραν στο θύμα τους. Επιπλέον, αναφέρονται οι απόψεις των ληστών για το κράτος και την κοινωνία, τα δίκτυα σχέσεων και την εσωτερική οργάνωση της ληστρικής ομάδας, την επικοινωνία με την οικογένεια του θύματος, την παράδοση των λύτρων και την απελευθέρωση του Σωτηρόπουλου. Ας επισημανθεί ότι ο βουλευτής παρέμεινε υπό την κατοχή των ληστών για τριάντα έξι ημέρες, πιο συγκεκριμένα επέστρεψε στην οικογένειά του στις 2 Σεπτεμβρίου το 1866.

Όπως σημειώθηκε παραπάνω σκοπός της εργασίας είναι να διερευνήσει την αξία της μαρτυρίας του Σωτηρόπουλου ως ιστοριογραφική πηγή για τη μελέτη του ληστρικού φαινομένου. Έτσι, οι πληροφορίες που αποδελτιώθηκαν από το βιβλίο του σε σχέση με τα παραπάνω ζητήματα ελέγχθηκαν με βάση τις δευτερογενείς πηγές και συγκεκριμένα τη σύγχρονη ιστοριογραφική έρευνα για τη ληστεία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Ιδιαίτερα χρήσιμες στα ζητήματα που εδώ μας απασχολούν ήταν οι εργασίες του Ι. Κολιόπουλου και ιδίως το κλασικό του έργο *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.) - Περί λύχνων αφάς, Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19ου- αρχές 20ου αι.)* του Νικόλαου Α. Αναστασόπουλου, *Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αι.* του Ιωάννη Σ. Κολιόπουλου, *Από το γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους (1821-1862)* του Στέφανου Π. Παπαγεωργίου, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα* του Νίκου Γ. Κοταρίδη κ.ά.

Η διπλωματική εργασία αποτελείται από δύο μέρη, το πρώτο μέρος ονομάζεται *Η ληστεία στη μετεπαναστατική Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα* και σε αυτό παρουσιάζονται γενικές πληροφορίες για τη ληστρική δράση της εποχής. Το πρώτο μέρος αποτελείται από έξι κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο λέγεται *Οι απαρχές του ληστρικού φαινομένου και οι λόγοι εξάπλωσης του* στο οποίο παρουσιάζεται το φαινόμενο του αρματολισμού και η δράση των κλέφτικων ομάδων κατά τα οθωμανικά χρόνια και αναλύονται οι λόγοι που συνέβαλαν στη διατήρηση των ληστρικών ομάδων μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους. Το δεύτερο

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

κεφάλαιο έχει τίτλο η *Αντιμετώπιση του ληστρικού φαινομένου από το ελληνικό κράτος (19ος- 20ος αι.)* και σε αυτό παρουσιάζονται τα μέτρα και οι νόμοι που ψήφισε και εφάρμοσε το ελληνικό κράτος για την εξάλειψη των ληστρικών επιθέσεων κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα έως τα μέσα του 20ου αιώνα. Ακολουθεί το τρίτο κεφάλαιο με τίτλο *Το ληστρικό μπουλουκι (19ος- 20ος αι.)* όπου αναλύεται η *εσωτερική οργάνωση* της ληστρικής ομάδας. Έπειτα, το τέταρτο κεφάλαιο ονομάζεται *Τα χαρακτηριστικά της δράσης της ληστρικής ομάδας* στην οποία αναλύονται ο τρόπος δράσης των ληστών, οι περιοχές που κινούνταν η ληστρική ομάδα, η χρήση της βίας, ο στόχος των ληστών κ.ά. . Ακολουθεί το πέμπτο κεφάλαιο με τίτλο *Το κύκλωμα των ληστών* όπου παρουσιάζονται τα δίκτυα σχέσεων που ανέπτυσαν οι ληστές για να διευκολύνεται η δράση τους, π.χ. για να ενημερώνονται για την πορεία συλλογής των λύτρων, να επικοινωνούν με την οικογένεια του θύματος, να ρευστοποιούν τα λύτρα κ.ά. . Τέλος, το έκτο και τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου μέρους της εργασίας λέγεται *Η στάση των ληστών προς την κοινωνία και το κράτος* και πραγματεύεται τους λόγους που ώθησαν τους ληστές να εγκαταλείψουν την νόμιμη καθημερινότητα και να καταφύγουν στις ληστρικές επιδρομές αλλά και την ιδεολογία τους για την κοινωνία και τους κρατικούς αντιπροσώπους.

Στη συνέχεια, το δεύτερο μέρος της διπλωματικής εργασίας ονομάζεται *Μελέτη του βιβλίου «Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών» του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου*. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας αποδελτιώνονται οι πληροφορίες που παρέχει η αφήγηση του Σωτηρόπουλου -για την απαγωγή του, την οργάνωση και τη δράση της ληστρικής ομάδας, τα δίκτυα σχέσεων και το ληστρικό κύκλωμα, τις απόψεις των ληστών για το κράτος και την κοινωνία και τέλος την παράδοση των λύτρων και την επιστροφή του βουλευτή- και ελέγχονται με βάση όσα παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, δηλαδή με βάση τα πορίσματα της σύγχρονης ιστοριογραφικής έρευνας για τη ληστεία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Το πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους έχει τον τίτλο *Αυτοβιογραφικές και λογοτεχνικές αναφορές για τις ληστρικές επιθέσεις (19ος αι.)* στο οποίο παρουσιάζονται πληροφορίες για το βιβλίο του Σωτηρόπουλου και για τα λοιπά λογοτεχνικά ή αυτοβιογραφικά βιβλία που συντάχθηκαν τον 19ο αιώνα και είχαν ως κεντρικό άξονα τις ληστρικές επιθέσεις. Ακολούθως, το δεύτερο κεφάλαιο λέγεται *Η απαγωγή του Σωτηρόπουλου και ο τρόπος δράσης της ληστρικής ομάδας* και αναλύεται ο τρόπος που απήγαγαν οι ληστές τον βουλευτή από το κτήμα του και οι περιοχές όπου οδοιπορούσαν και διανυκτέρευαν. Έπειτα, το τρίτο κεφάλαιο με τίτλο *Η οργάνωση της ληστρικής ομάδας και τα δίκτυα σχέσεων* αναλύει την ιεραρχία της ληστρικής ομάδας που απήγαγε τον Σωτηρόπουλο και τα δίκτυα σχέσεων που διατηρούσε με τους χωρικούς, τους ποιμένες, τους πληροφοριοδότες κ.ά. . Επίσης, το τέταρτο κεφάλαιο με τίτλο *Η φροντίδα στον Σωτηρόπουλο και η παράδοση των λύτρων* αναλύει τον τρόπο που επικοινωνούσε η ληστρική ομάδα με την οικογένεια του βουλευτή, τον τρόπο που συνέλεξε η οικογένεια τα λύτρα, πως παραδόθηκαν στους ληστές και με ποιον τρόπο τελικά επέστρεψε ο βουλευτής στην οικογένειά του. Ακόμη, αναφέρεται η φροντίδα που παρείχαν οι ληστές στον Σωτηρόπουλο κατά τη διάρκεια της απαγωγής του. Κλείνοντας, η διπλωματική ολοκληρώνεται με το πέμπτο κεφάλαιο *Οι απόψεις των ληστών για την κοινωνία και το κράτος* στην οποία παρουσιάζονται οι απόψεις των ληστών του

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Σωτηρόπουλου για τη στάση της κοινωνίας και του κράτους προς τις ληστρικές συμμορίες και αναφέρονται ορισμένα από τα μέτρα και τους νόμους που είχε ψηφίσει το ελληνικό κράτος για να αντιμετωπίσει την ληστεία. Στο τέλος της διπλωματικής διατυπώνονται τα Συμπεράσματα και παρουσιάζεται η Βιβλιογραφία.

Μέρος Ι : Η ληστεία στη μετεπαναστατική Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα

1. Οι απαρχές του ληστρικού φαινομένου και οι λόγοι εξάπλωσής του.

Το ληστρικό φαινόμενο αποτέλεσε χαρακτηριστικό γνώρισμα των παραδοσιακών αγροτικών κοινωνιών και στην ελληνική περίπτωση συνδέθηκε ιστορικά με τους κλέφτες και τους αρματολούς της προεπαναστατικής εποχής¹. Προκειμένου η Οθωμανική Αυτοκρατορία να αντιμετωπίσει τις ληστρικές επιδρομές στις απομονωμένες και δύσβατες ορεινές περιοχές της Ρούμελης² προχώρησε στην εφαρμογή ορισμένων μέτρων. Ένα από αυτά ήταν οι «Δερβεντζήδες³», δηλαδή φύλακες στενών οδών που ονομάζονταν δερβένια (μικρά και επίφοβα δρομάκια) και ήταν υπεύθυνοι για την τήρηση της ασφάλειας και την καταπολέμηση των ληστρικών επιδρομών. Με το πέρασμα των χρόνων και καθώς το πρόβλημα της ληστείας εξακολουθούσε να μην αντιμετωπίζεται δημιουργήθηκε και ο θεσμός των αρματολών, οι αρματολοί⁴ ήταν ένοπλες ομάδες χριστιανών που επιλέγονταν από τις κοινότητες της επαρχίας, μισθοδοτούνταν από αυτές και διορίζονταν από τις τοπικές οθωμανικές αρχές ως φρουροί συγκεκριμένων περιοχών που ονομάζονταν αρματολίκια⁵. Ευθύνη τους ήταν να διατηρούν στο αρματολίκι τους την ασφάλεια και τη

-
- 1 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.). Περί λύχνων αφάς*, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 21.
 - 2 Διονύσης Τζάκης, «Οπλαρχηγοί και προεστοί. Κοινωνικές κινητικότητες και οικογενειακές στρατηγικές στον ορεινό χώρο», στο Πέτρος Πιζάνιας, Αλέξης Πολίτης, Διονύσης Τζάκης, Κώστας Αγγελάκος, *Νέα Εστία. Αφιέρωμα: 1821- Αρματολισμός*, τόμος 173, τεύχος 1857, Μάρτιος 2013, σσ. 116.
 - 3 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος μέσα 19ου- αρχές 20ου αι.*, Αθήνα 2018, σσ. 48.
 - 4 Δημήτρης Θ. Τσιάμαλος, *Οι αρματολοί της Ρούμελης*, Παπαζήση, Αθήνα, 2009, σσ. 62-63.
 - 5 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2003, σσ. 136.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

δημόσια τάξη απομακρύνοντας από την περιοχή τις διάφορες ομάδες κλεφτών⁶. Ως αρματολοί μπορούσαν να διοριστούν αμνηστευμένοι κλέφτες⁷.

Κάθε αρματολίκι ήταν υπ' ευθύνη ενός καπετάνιου⁸, ο καπετάνιος διατηρούσε μία ομάδα ενόπλων που το οθωμανικό κράτος τους παρείχε ποικιλία προνομίων⁹. Πιο αναλυτικά, τα προνόμια ήταν πολιτικά και οικονομικά αφού οι καπεταναίοι ήταν υπεύθυνοι για τη συλλογή φόρων (τον κρατικό φόρο και τον ειδικό φόρο των χριστιανών υπηκόων) και για την περιφρούρηση και την περιπολία του αρματολικιού. Ήταν οι μόνοι χριστιανοί που οπλοφορούσαν νόμιμα και γιαυτό δεν ήταν ραγιάδες αλλά ανήκαν στην κατώτερη βαθμίδα των Οθωμανών στρατιωτικών¹⁰. Με τον θεσμό του αρματολισμού το οθωμανικό κράτος καταπολεμούσε τις κοινωνικές εντάσεις από τις υπόλοιπες ένοπλες ομάδες και αντιμετώπιζε τις ληστρικές επιδρομές. Καθότι, σύμφωνα με τον αρματολισμό οι αρματολοί είχαν ως υποχρέωση να διαφυλάττουν το αρματολίκι τους από άλλους επίδοξους ληστές και να επιβάλλουν την τάξη με τη χρήση της βίας και των όπλων¹¹. Γιαυτό το λόγο δεν πλήρωναν φόρους, ενώ η μισθοδοσία τους δεν επιβάρυνε το οθωμανικό κράτος αλλά τις κοινότητες της επαρχίας στην οποία ήταν αρματολοί.

Από την άλλη πλευρά, οι κλέφτες ήταν ένοπλοι¹² και κινούνταν σε δύσβατα ορεινά μονοπάτια κατά ομάδες των δέκα έως δεκαπέντε ατόμων¹³. Ωστόσο συναντάμε και πολυάριθμες ομάδες κλεφτών, που αριθμούσαν αρκετές δεκάδες ή και λίγες εκατοντάδες μελών. Στις περιπτώσεις αυτές η κλέφτικη ομάδα είχε ως στόχο να εκδιώξει τον αρματολό μιας περιοχής και αφού αμνηστευθεί να τοποθετηθεί στη θέση του. Συνηθέστερα, οι κλέφτες ήταν νομάδες κτηνοτρόφοι, προέρχονταν από τα τσελιγκάτα και ευρύτερα από τις

6 Νίκος Γ. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, Πλέθρον, Αθήνα 1993, σσ. 21-22.

7 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος*, τ. 23, Αθήναι 1980, σσ. 424.

8 Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, *Από το γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους (1821-1862)*, Παπαζήση 2005, σσ. 50.

9 ό.π., σσ. 55-56.

10 Παπασταματίου, Δ., & Κοτζαγεώργης, Φ. (2015). *Ένοπλα σώματα*. Στο Παπασταματίου, Δ., & Κοτζαγεώργης, Φ. 2015. *Ιστορία του νέου ελληνισμού κατά τη διάρκεια της οθωμανικής πολιτικής κυριαρχίας*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, σσ. 129-130.

11 Νίκος Γ. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., σσ. 49-50.

12 Δημήτρης Θ. Τσιάμαλος, *Οι αρματολοί της Ρούμελης*, ό.π., σσ. 54.

13 Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, *Από το γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους...*, ό.π., σσ. 49 και Δημήτρης Θ. Τσιάμαλος, *Οι αρματολοί της Ρούμελης*, Παπαζήση, ό.π., σσ. 43.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

ορεινές αγροτοποιμενικές κοινότητες¹⁴ και σπανιότερα ήταν φυγόδικοι άνθρωποι που δυσκολεύονταν να ακολουθήσουν τους κοινωνικούς κανόνες και δεν είχαν οικογενειακές υποχρεώσεις. Επιπλέον, εάν κάποιος συγγενής τους ήταν κλέφτης ή θεωρούσαν ότι είχαν αδικηθεί σε κάποιον τομέα ή είχε παραβιαστεί ο νόμος εις βάρος τους ήταν αιτία για να οδηγηθούν στα όρη και να μετατραπούν σε κλέφτες¹⁵. Τα θύματα των κλεφτών ήταν κυρίως πλούσιοι από τους οποίους θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, αν και λήστευαν και φτωχούς διότι ήταν αυτοί που τους φοβόντουσαν πιο πολύ (λ.χ. χωρικοί και ταξιδιώτες¹⁶). Πρωταρχικός σκοπός των κλεφτών ήταν να εξασφαλίσουν τα μέσα για την επιβίωσή τους και δευτερευόντως να γίνουν αρματολοί για να μπορούν να χρησιμοποιούν νόμιμα τα όπλα και να ασκούν βία. Όταν οι αρματολοί νικούνταν από δυνατότερους¹⁷ κλέφτες επέστρεφαν ξανά στην ιδιότητα του κλέφτη παρόμοια, γινόταν κλέφτες με στόχο να ανακαταλάβουν το αρματολίκι¹⁸, το οποίο θεωρούσαν δικό τους «τόπο»¹⁹. Συνεπώς, οι κλέφτες μετατρέπονταν σε αρματολούς και το αντίστροφο²⁰. Η συνηθέστερη μορφή του κλέφτη κατά τα οθωμανικά χρόνια ήταν αυτή του κατατρεγμένου φυγόδικου²¹ που μέσω της ληστείας προσπαθούσε να βρει καταφύγιο και να επιστρέψει στην κοινωνία ως αρματολός.

Ο όρος ληστεία χρησιμοποιείται από τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους και πιο συγκεκριμένα μετά την επανάσταση του 1821 για να μην συγχέεται ο όρος με τους κλεφταρματολούς της προηγούμενης περιόδου²². Αφού δηλαδή συγκροτήθηκε το ελληνικό

14 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον 2003, σσ. 67 και Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», ό.π., σσ. 266.

15 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», ό.π., σσ. 137.

16 Βασίλης Κ. Γούναρης, *Δεν είν' ο περσινός καιρός... Έλληνες κλεφταρματολοί και Αλβανοί στασιαστές (1829-1831)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), 2019, σσ. 22.

17 Γιάννης Βλαχογιάννης, *Οι κλέφτες του Μοριά 1715-1820. Ιστορική μελέτη μέσα από τις πηγές*, Λαβύρινθος, Αθήνα, 2020, σσ. 38.

18 ό.π., σσ. 14.

19 Νίκος Γ. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., σσ. 21-25 και Πολίτης Α., *Η μορφή του καπετάν Μπασδέκη*, Μνήμων 11, 2003, σσ. 28-29.

20 Διονύσης Τζάκης, «Οπλαρχηγοί και προεστοί. Κοινωνικές κινητικότητες και οικογενειακές στρατηγικές στον ορεινό χώρο», ό.π., σσ. 127.

21 Δημήτρης Θ. Τσιάμαλος, *Οι αρματολοί της Ρούμελης*, ό.π., σσ. 37.

22 Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, τ.6, 1988, σσ. 165.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

κράτος υπό τη βασιλεία του Όθωνα²³ οι ληστρικές επιδρομές συνεχίζονταν κυρίως στις αγροτικές και κτηνοτροφικές περιοχές ως αντίδραση του αγροτο- κτηνοτροφικού πληθυσμού που αδυνατούσε να ενταχθεί στο καινούργιο κοινωνικοοικονομικό σύστημα και στα νέα πολιτικά δεδομένα²⁴ (λ.χ. κατάργηση αρματολικιών, στρατιωτική αναδιοργάνωση, νέα ποινική νομοθεσία κ.ά.).

Από τα οθωμανικά χρόνια η κύρια αιτία της ύπαρξης και της διατήρησης της ληστείας στην ελληνική επικράτεια ήταν οι νομαδική κτηνοτροφία η οποία αποτέλεσε αιτία διατήρησης της ληστείας και κατά τον 19ο αιώνα²⁵. Κάνοντας μία σύντομη αναδρομή στα οθωμανικά χρόνια ένα μέρος του πληθυσμού αποφάσισε να μετακινηθεί και να ζήσει στα ορεινά εξαιτίας της μείωσης της παραγωγής, των μη υγιεινών συνθηκών ζωής, της υπονόμευσης της φύσης και της οθωμανικής κυριαρχίας²⁶. Οι κτηνοτρόφοι που ζούσαν στα ορεινά μετακινούνταν διαρκώς μαζί με τα κοπάδια τους ανάλογα την εποχή του χρόνου και συχνά οπλοφορούσαν και ασκούσαν βία (εποχική μετακίνηση). Συνήθως την άνοιξη μετακινούνταν προς τα πεδινά μέρη μαζί με τα κοπάδια και τις οικογένειές τους και τους χειμερινούς μήνες επέστρεφαν πάλι στα βουνά (κυρίως της Πίνδου). Ο συγκεκριμένος τρόπος ζωής των κτηνοτρόφων είχε ως αποτέλεσμα την ύπαρξη πολλών σκόρπιων εγκαταστάσεων και έναν ασταθή τρόπο ζωής αποτέλεσμα του οποίου ήταν ότι είχε δημιουργηθεί μια καινούργια ορεινή κοινωνία. Αυτή η νέα ορεινή κοινωνία είχε αναπτύξει δικούς της νόμους και είχε απομακρυνθεί από τον αστικό ή υπαίθριο τρόπο ζωής. Σύμφωνα με τον Δαμιανάκο ανάμεσα στους ληστές και τους νομάδες κτηνοτρόφους υπάρχουν οι εξής ομοιότητες: α) διανύουν μεγάλες γεωγραφικές αποστάσεις αφού συνέχεια αλλάζουν περιοχή, β) οι ρυθμοί της ζωής τους είναι γρήγοροι εξαιτίας της συνεχόμενης μετακίνησης, γ) γνωρίζουν άριστα τα δύσβατα και απόμερα μονοπάτια, δ) έχουν συνηθίσει στην έλλειψη των αναγκών αγαθών (λ.χ. τροφή, καθαρό νερό και ρούχα, ξεκούραση κ.ά.), ε) είναι καλοί γνώστες κατασκευών που τους βοηθάνε να επιβιώσουν, στ) οπλοφορούν και ακολουθούν κανόνες που συμβάλλουν στην ομαδική τους ασφάλεια²⁷.

Προκειμένου να μπορέσουν οι κτηνοτρόφοι να ζήσουν με ασφάλεια και να έχουν πρόσβαση στα μέσα του βιοπορισμού χρησιμοποιούσαν τη βία αυξάνοντας έτσι την

23 Μαρία Κορασίδου, «Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 19ο αιώνα», στο Αντώνης Μωυσίδης και Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ο αιώνα. Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*, Τόπος, Αθήνα, 2010, σσ. 24.

24 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, σσ. 20-23.

25 Δημήτρης Θ. Τσιάμαλος, *Οι αρματολοί της Ρούμελης*, ό.π., σσ. 59.

26 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», ό.π., σσ. 133-134 και Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, *Από το γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους (1821-1862)*, ό.π., σσ. 49.

27 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 67 και Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», ό.π., σσ. 75-76.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

ανασφάλεια. Αυτός ο τρόπος ζωής βοήθησε στην ανάπτυξη της ληστείας, την κλοπή ζώων και της χρήσης όπλων²⁸. Με τη συγκρότηση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους οι νομάδες κτηνοτρόφοι συνέχισαν να αποτελούν βασική αιτία της διατήρησης της ληστείας στα ορεινά²⁹. Αφού οι κτηνοτρόφοι ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν στον δήμαρχο χρηματικό αντίτιμο για να τους εξασφαλίσει το πιστοποιητικό για την παραμονή τους σε συγκεκριμένο δήμο. Ακόμη αναγκάζονταν να καταβάλουν στον χωροφύλακα χρήματα για να μην φανερώσει τις ληστρικές επισκέψεις που δέχονταν ή μερικές φορές χρημάτιζαν τον τοπικό επιχειρηματία προκειμένου να τους εξασφαλίσει μεγάλες κρατικές εκτάσεις γης όπου εκεί θα έβοσκαν τα ζώα τους³⁰. Επομένως, τον 19ο αιώνα το ελληνικό κράτος υποστήριξε περισσότερο την αγροτική οικονομία παρά την κτηνοτροφική γιαυτό οι νομάδες κτηνοτρόφοι ζητούσαν οι ληστές να τους προστατέψουν από τους αγρότες προκειμένου να διατηρήσουν το τσελιγκάτο τους. Επίσης, το ελληνικό κράτος διαχώρισε τον ζωτικό χώρο των τσελιγκάτων με την τοποθέτηση συνόρων και έτσι οι κτηνοτρόφοι δεν μπορούσαν να μετακινούνται ελεύθερα. Αποτέλεσμα των κρατικών πιέσεων ήταν να συνδεθούν περισσότερο οι νομάδες κτηνοτρόφοι με τους ληστές, αφού η κτηνοτροφία σταδιακά παράκμαζε και οι κτηνοτρόφοι ζούσαν σε ανασφαλείς και απειλητικές συνθήκες³¹.

Επομένως, οι κτηνοτρόφοι καταβάλλονταν συνεχώς από τον φόβο μήπως κατηγορηθούν για υπόθαλψη ή συνεργασία με ληστές. Επιπροσθέτως, όλες αυτές οι χρηματικές πληρωμές που αναγκάζονταν να δίνουν τους ωθούσαν στην συνεργασία με κάποια ληστρική συμμορία και πολλές φορές κατέληγαν να γίνουν και εκείνοι ληστές. Τέσσερις ξακουστοί ληστές που άσκησαν πρώτα το επάγγελμα του κτηνοτρόφου ήταν οι ακόλουθοι: ο Κουκουβίνος, ο Νταβέλης, ο Σπανός κι ο Καλαμπαλίκης³². Σταδιακά η νομαδική κτηνοτροφία δεν μπορούσε να εξασφαλίσει τα προς το ζην και γιαυτό το λόγο πολλές κτηνοτροφικές οικογένειες ωθούσαν κάποιον από τους νεαρούς γιούς τους σε μία ληστρική ομάδα ώστε να εξασφαλίσουν γρήγορα κέρδη. Μερικές από τις αιτίες που οδήγησαν στην αποδυνάμωση της νομαδικής κτηνοτροφίας ήταν η ζωοκλοπή και η αύξηση των εξόδων για τις εποχιακές μετακινήσεις των ζώων τους με τη δημιουργία εθνικών συνόρων (λ.χ. πληρωμή τελών διαβατηρίου, πληρωμή φόρου για κάθε ζώο που έλειπε κ.ά.)³³. Επιπλέον, το

28 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα»..., ό.π., σσ. 135.

29 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον 2003, σσ. 72.

30 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα»..., ό.π., σσ. 170.

31 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 341-342.

32 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, ό.π., σσ. 430.

33 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα»..., ό.π., σσ. 174.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

γεγονός ότι αυξήθηκαν τα ενοίκια των βοσκότοπων δυσχέρανε τη διατήρηση των κοπαδιών.

Μερικοί ακόμη λόγοι που συνέβαλαν στη διατήρηση του ληστρικού φαινομένου μετά τη συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους πηγάζουν κυρίως από τον τρόπο που ασκήθηκε η διοίκησή του κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα. Δύο από τις σημαντικότερες αιτίες ήταν η κατάργηση των στρατευμάτων του Αγώνα τον Μάρτιο του 1833 και η συγκρότηση ενός οργανωμένου τακτικού στρατού, που τα πρώτα χρόνια αποτελούνταν αποκλειστικά από Βαυαρούς στρατιώτες και αξιωματικούς³⁴. Συνέπεια αυτών των δύο ενεργειών ήταν το οικονομικό αδιέξοδο στο οποίο οδηγήθηκαν οι αγωνιστές της ελληνικής Επανάστασης, αφού δεν είχαν κάπου να εργαστούν και να εξασφαλίσουν τα προς το ζην. Γιαυτό το λόγο αρκετοί από τους αγωνιστές επέστρεψαν στις ληστρικές επιδρομές αντιδρώντας έτσι στο στρατιωτικό και πολιτικό σύστημα και αναζήτησαν καταφύγιο στους δερβεναγάδες της οθωμανικής αυτοκρατορίας προκειμένου να μην συλληφθούν μέσα στην Ελλάδα για τα εγκλήματα που είχαν πράξει κατά της δημόσιας ασφάλειας. Έτσι, τα σύνορα Ελλάδας- Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι παραμεθόριες περιοχές αποτέλεσαν χώρο υπόθαλψης και διατήρησης των ληστρικών επιδρομών. Ένας επιπλέον λόγος υπήρξε η χάραξη της συνοριακής γραμμής Παγασητικού- Αμβρακικού κόλπου, καθώς δημιουργήθηκε πρόβλημα στις νομαδικές μετακινήσεις των αγροτο- κτηνοτροφικών πληθυσμών στις περιοχές της Θεσσαλίας και της Κεντρικής Ελλάδος. Μία ακόμη αιτία της διατήρησης του ληστρικού φαινομένου αποτέλεσε η αγροτική μεταρρύθμιση του 1871 καθώς ο αγροτικός- κτηνοτροφικός πληθυσμός ήταν δυσσαρεστημένος για τη διανομή των εθνικών γαιών³⁵.

Επιπροσθέτως, ορισμένοι ακόμη λόγοι που συνέβαλαν στη διατήρηση και εξάπλωση του ληστρικού φαινομένου κατά τον 19ο έως τις αρχές του 20ου αιώνα αποτέλεσαν το φορολογικό σύστημα, οι δύσκολες οικονομικές συνθήκες που αντιμετώπιζε ο αγροτικός πληθυσμός, οι διαμάχες στην πολιτική σκηνή, η παρέμβαση του κρατικού μηχανισμού στους κτηνοτρόφους, η υποχρεωτική στρατολογία κ.ά.³⁶. Για όλους τους παραπάνω λόγους οι ληστρικές επιθέσεις συνεχίστηκαν και μετά την δημιουργία του ελληνικού κράτους. Τέλος, η ληστεία του 19ου αιώνα στην Ελλάδα διατηρήθηκε και εξαιτίας της Μεγάλης

34 Μαρία Κορασίδου, «Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 19ο αιώνα», ό.π., σσ. 24.

35 Θανάσης Καλαφάτης, «Το αγροτικό ζήτημα: Εθνικές γαίες, φυτείες και αρόσιμες καλλιέργειες κατά το β' μισό του 19ου αιώνα», στο Αντώνης Μωυσίδης και Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ο αιώνα. Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*, Τόπος, Αθήνα, 2010, σσ. 88-89.

36 Δ. Παπασταματίου και Φ. Κοτζαγεώργης, «Ένοπλα σώματα», στο Δ. Παπασταματίου και Φ. Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του νέου ελληνισμού κατά τη διάρκεια της οθωμανικής πολιτικής κυριαρχίας*, Κάλλιπος, 2015, σσ. 129.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Ιδέας³⁷, αφού οι ληστρικές ομάδες χρησιμοποιήθηκαν για την απελευθέρωση των αλύτρωτων εθνικών γαιών³⁸.

2. Αντιμετώπιση του ληστρικού φαινομένου από το ελληνικό κράτος (19ος- 20ος αι.)

Το ελληνικό κράτος προκειμένου να περιορίσει και σταδιακά να εξαλείψει τις ληστρικές επιθέσεις κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα εφάρμοσε μία σειρά μέτρων. Αρχικά, τα μέτρα είναι ταξινομημένα στις ακόλουθες κατηγορίες: α) οι νόμοι που ψήφισε το ελληνικό κράτος και β) τα καταδιωκτικά αποσπάσματα³⁹ που δημιούργησε το ελληνικό κράτος για να καταπολεμήσει τις ληστρικές επιθέσεις και να συλλάβει τους ληστές.

Το 1834 εφαρμόστηκε ο ποινικός νόμος που ψηφίστηκε από την Αντιβασιλεία. Αυτός ο νόμος καθόριζε ποιοι θεωρούνταν ένοχοι ληστείας και αυτοί ήταν: α) όσοι χρησιμοποιούσαν όπλα για να κλέψουν, β) όσοι με βίαιο τρόπο αποκτούσαν αντικείμενα από ξένη ιδιοκτησία, γ) όσοι προμηθεύονταν οπλισμό για να κλέψουν και δ) όσοι αφαιρούσαν από το θύμα τους τα μέσα που του εξασφάλιζαν την υπεράσπισή του απέναντι στους ληστές⁴⁰. Η θανατική ποινή εφαρμόζονταν στους ληστές που είχαν βασανίσει το θύμα τους, που το είχαν θανατώσει ή τραυματίσει, που επιτέθηκαν με όπλα σε μη οπλισμένο θύμα και οι πειρατές. Από την άλλη, σε ισόβια κάθειρξη τιμωρούνταν αυτοί που ηγούνταν ληστρική συμμορία αλλά δεν είχαν τιμωρηθεί με θάνατο, αυτοί που είχαν καταδικασθεί για ληστείες με σύντομα δεσμά και αυτοί που λήστεψαν δημόσια με χρήση όπλου. Επιπροσθέτως, με σύντομη φυλάκιση καταδικάστηκαν οι ληστές οι οποίοι χτύπησαν το θύμα χωρίς να του προκαλέσουν βλάβη, απείλησαν το θύμα για την πρόκληση σωματικής βλάβης, μπήκαν στην οικεία του, είχαν μεταμφιεστεί κ.ά. .

Το Φθινόπωρο του 1836 το ελληνικό κράτος ψήφισε τον νόμο «περί ευθύνης των δήμων ως προς τας πραττομένας ληστείας εντός της περιφέρειας των»⁴¹. Σύμφωνα με αυτόν τον νόμο ο κάθε δήμος έφερε ευθύνη για την εξασφάλιση της ομαλής και ασφαλούς συμβίωσης των κατοίκων του⁴². Οι δήμοι, επομένως, ήταν υπεύθυνοι για όσες ληστρικές επιθέσεις γινόταν εντός της επικράτειάς τους αλλά και για την αποζημίωση που θα λάμβαναν τα θύματα των

37 Μαρία Κορασίδου, «Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 19ο αιώνα», ό.π., σσ. 28-29.

38 Νικόλαος . Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος...*, ό.π., σσ.63-64.

39 Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 182-183.

40 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 24-25.

41 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.)...*, ό.π., σσ. 50-54 και Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 189-190.

42 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 89.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

ληστών. Ο συγκεκριμένος νόμος ίσχυσε έως το 1838 αλλά δεν εξασφάλισε τη μείωση των ληστρικών επιθέσεων αλλά αντιθέτως τις αύξησε. Σύμφωνα με τις δημοτικές αρχές αυτή η έξαρση ήταν συνέπεια ότι: α) τα θύματα των ληστών δεν είχαν κάνει αγωγή για αποζημίωση λόγω των χρηματικών εξόδων και της δικαστικής καθυστέρησης, β) οι δικαστικές αποφάσεις αργούσαν να ανακοινωθούν, γ) ο δήμος δεν αποζημιώνει πάντα τα θύματα και δ) ο δήμος δεν καταδίωκε αποτελεσματικά τους ληστές⁴³. Εν τέλη, ο νόμος δέχθηκε παράταση και ίσχυσε έως το 1840 και τροποποιήθηκε ξανά ορίζοντας πλέον ως υπεύθυνους και τους δήμους από τους οποίους προέρχονταν οι ληστές που διέπραξαν ληστρική επίθεση αλλά και οι δήμοι στους οποίους είχαν καταφύγει μετά την επίθεση τους. Επιπλέον, οι δήμοι αποζημιώνονταν από τα περιουσιακά στοιχεία των ληστών και των βοηθών τους και παράλληλα πωλούνταν τα περιουσιακά στοιχεία των ληστών και δημεύονταν η περιουσία όσων θεωρούσαν ότι ήταν συνεργάτες τους. Τελικά, ο νόμος περί ευθύνης των δήμων ίσχυσε έως το 1841 και έπειτα δεν εφαρμόστηκε ξανά.

Ένας ακόμη νόμος που ψήφισε το ελληνικό κράτος το 1838 ήταν ο νόμος για «τον εκτοπισμό των συγγενών των ληστών»⁴⁴. Τον Νοέμβριο του 1838 ορίστηκε με διάταγμα ότι θα εκτοπιζόταν όσοι ήταν συγγενείς ληστών, οι συγγενείς των γυναικών των ληστών και όσοι βοήθησαν τους ληστές ή είχαν δεχθεί απαχθέντα προϊόντα⁴⁵. Έτσι, οι ύποπτοι διαχωρίζονταν στις εξής κατηγορίες: α) περισσότερο ύποπτοι και β) λιγότερο ύποπτοι. Ωστόσο, το μέτρο της εκτοπίσεως το 1839 καταργήθηκε.

Επιπροσθέτως, το 1840 ψηφίσθηκε ο νόμος για την καταπολέμηση της ληστείας που όριζε την σύλληψη και καταδίωξη των ληστών από τους πολίτες και την καταβολή χρηματικής αποζημίωσης σε όποιον πολίτη συνέβαλε στη σύλληψη των ληστών⁴⁶. Πιο αναλυτικά, θα αμείβονταν οι πολίτες που θα παρέδιδαν στις αρχές κάποιον ληστή, θα αποζημιώνονταν όσοι ήταν θύματα των ληστών και οι πολίτες έπρεπε να ομολογούν στις ελληνικές αρχές όποια πληροφορία γνώριζαν για τη δράση των ληστρικών ομάδων. Ακόμη, προτάθηκε να τοποθετηθούν αποσπάσματα σε όσους δήμους θεωρούνταν ότι συνεργάζονταν με ληστές. Ακόμη, το κράτος θα προστάτευε τους πολίτες που θα συνεργάζονταν με τις αρχές ώστε να συλληφθεί κάποιος ληστής. Παράλληλα, ο ίδιος νόμος ανάγκαζε τους νομάδες κτηνοτρόφους και τα μέλη των οικογενειών τους να καταγραφούν σε ειδικούς καταλόγους παρέχοντας όλα τα προσωπικά τους στοιχεία προκειμένου να διατίθενται στη διάθεση των αποσπασμάτων και της χωροφυλακής⁴⁷. Αναφορικά με τον νόμο του εκτοπισμού καθορίζονταν ότι απαγορευόταν να διαμείνει και να κινηθεί σε ορισμένη περιοχή ο θύτης.

43 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.)...*, ό.π., σσ. 51.

44 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 60-64.

45 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 85.

46 ό.π., σσ. 64-66.

47 Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 189.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Αυτός ο νόμος απέβλεπε στον περιορισμό των ληστρικών επιθέσεων και στην αποφυγή καινούργιων αξιόποινων πράξεων. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι ληστές θεωρούνταν εχθροί της κοινωνίας και της κρατικής εξουσίας και εκλαμβάνονταν λιγότερο ως σεσημασμένοι εγκληματίες.

Παράλληλα, για την πάταξη της ληστείας που είχε αναπτυχθεί στη συνοριακή περιοχή υπεγράφησαν ανάμεσα στην Ελλάδα και την οθωμανική αυτοκρατορία δύο συμβάσεις (το νομοσχέδιο της 17ης Απριλίου 1856 και στις 9 Οκτωβρίου 1865)⁴⁸. Η ελληνοτουρκική σύμβαση του 1856 όριζε (με διάρκεια έξι ετών) ότι οι δύο χώρες θα απαγόρευαν τη δράση των ληστρικών ομάδων στο εσωτερικό τους και θα συλλαμβάνονταν οι ληστές που θα δρούσαν στην εκάστοτε χώρα. Επιπλέον, οι δύο χώρες ήταν υπεύθυνες να διαφυλάξουν τα σύνορά τους τοποθετώντας στρατό. Αυτά τα στρατεύματα δικαιούνταν να εισχωρήσουν στη διπλανή χώρα προκειμένου να συλλάβουν τη ληστρική ομάδα που καταδίωκαν και να εντοπίσουν τον στρατό της γειτονικής τους χώρας. Τέλος, η ελληνοτουρκική σύμβαση του 1856 έλεγε ότι όσοι στρατιώτες είχαν λιποτακτήσει δεν γίνονταν δεκτοί στην άλλη χώρα ενώ έπρεπε άμεσα να επιστρέψουν στη χώρα τους και να παραδοθούν στις αρχές.

Από την άλλη πλευρά, το ελληνικό κράτος ίδρυσε καταδιωκτικά αποσπάσματα για να επιτύχει την εξάλειψη της ληστείας. Πρωτίστως, η δίωξη της ληστείας είχε ανατεθεί στον νέο τακτικό στρατό (1834) και εν συνεχεία δημιουργήθηκαν και επιπλέον σώματα όπως: η Χωροφυλακή⁴⁹. Η Χωροφυλακή ήταν καταδιωκτικό απόσπασμα με το οποίο έπρεπε να συνεργαστεί η δημοτική αστυνομία το οποίο επανδρώθηκε από παλαιούς ατάκτους για να αποφευχθεί η ληστρική τους δράση αλλά και να καταπολεμηθούν οι ληστρικές επιδρομές. Ακολούθως, υπήρξε το σώμα της δημοτικής αστυνομίας στα τέλη του 1836 όπου αρχηγός ήταν ο δήμαρχος, οι αναπληρωτές δημόσιοι υπάλληλοι και οι διοικητές της αστυνομίας⁵⁰. Σκοπός αυτού του σώματος ήταν να διατηρηθεί η τάξη και η ασφάλεια στην τοπική κοινωνία αφού θα προσπαθούσε να προλάβει τη διάπραξη των ληστρικών επιθέσεων.

Εν συνεχεία, ένα τρίτο καταδιωκτικό απόσπασμα ήταν η ίδρυση της οροφυλακής⁵¹ το 1838 που αποτελούνταν από οκτώ τάγματα με σκοπό την εξασφάλιση της δημόσιας ασφάλειας και την φύλαξη των συνόρων⁵². Αντίστοιχο στόχο είχε και η σύσταση της εθνοφυλακής⁵³ την

48 ό.π., σσ. 167- 169 και Διονύσιος Τζάκης, «Οι οπλαρχηγοί της Άρτας», στο *Narda- Οθωμανική Άρτα. Η μετάβαση από την ύστερη οθωμανική περίοδο στην ελληνική πόλη*, τομ.ΙΖ', τεύχος 106, Σκουφάς, Άρτα 2016, σσ. 58.

49 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα»..., ό.π., σσ. 73.

50 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 54.

51 Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 188.

52 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 58.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

ίδια χρονιά που αποτέλεσε το τέταρτο καταδιωκτικό απόσπασμα. Η εθνοφυλακή⁵⁴ ήταν ένα σώμα επανδρωμένο από ένοπλους χωρικούς υπό την ηγεσία των καπετάνιων και των αξιωματικών της Φάλαγγας. Το σώμα αυτό δραστηριοποιούνταν όταν οι ληστρικές επιθέσεις ήταν αυξημένες και όταν υπήρχαν τοπικές αναταραχές. Ολοκληρώνοντας, για την πάταξη της ληστείας δημιουργήθηκε ο εθνικός στρατός ο οποίος επανδρώθηκε από εθελοντές και «κληρωτούς»⁵⁵. Ενώ ιδρύθηκε και η Φάλαγγα (1835) που αφορούσε τη στρατολόγηση των καπετάνιων. Από αυτό το σώμα οι καπετάνιοι συνταξιοδοτούνταν, αποκτούσαν εθνικές γαίες κ.ά. σαν προσφορά για τη συμμετοχή τους στον απελευθερωτικό Αγώνα.

Τέλος, κατά τον 20ο αιώνα για να αντιμετωπίσει το ελληνικό κράτος τη ληστεία αποφάσισε τη σύσταση αποσπασμάτων των 6 (έξι) ανδρών για να ελέγξει και να περιορίσει τη δράση των ένοπλων ομάδων, τον εκτοπισμό για αυτούς που προστάτευαν εγκληματίες και την επικήρυξη των ληστρικών ομάδων. Κατά την προσπάθεια της εξουδετέρωσης της ληστείας η κυβέρνηση Παπαναστασίου την άνοιξη του 1924 οργάνωσε σώματα επανδρωμένα από παλαιούς αντάρτες και επαναστάτες από τα οθωμανικά χρόνια. Ένα ακόμη μέτρο που εφάρμοσε το ελληνικό κράτος για την καταπολέμηση των ληστρικών επιδρομών ήταν η παροχή αμνηστίας σε ληστές. Επί κυβερνήσεως Μιχαλακοπούλου συντάχθηκαν τα «Τάγματα των Κυνηγών» που αποτελούνταν από τετρακόσιους (400) οπλίτες που είχαν ως μοναδικό σκοπό την καταδίωξη και τη σύλληψη των ληστρικών ομάδων⁵⁶.

3. Το ληστρικό μπουλούκι (19ος- 20ος αι.)

Σύμφωνα με τα δεδομένα του 19ου αιώνα η πλειοψηφία των ληστών ήταν κτηνοτρόφοι⁵⁷ και αγρότες ενώ ένα μικρότερο ποσοστό ήταν λιποτάκτες και τεχνίτες⁵⁸. Όπως κατέγραψε και ο Μοσχονήσιος το μεγαλύτερο μέρος των ληστρικών ομάδων αποτελούνταν από ποιμένες που τις περισσότερες φορές ήταν συγγενείς⁵⁹. Οι ληστές του 19ου αιώνα που δρούσαν στα ορεινά δυσπρόσιτα μέρη⁶⁰ -εκεί όπου έβοσκαν τα αιγοπρόβατα- ήταν ηλικίας

53 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος*, ό.π., σσ. 429.

54 Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 189.

55 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 54-58.

56 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος...*, ό.π., σσ. 144-145.

57 Δ. Παπασταματίου και Φ. Κοτζαγεώργης, «Ένοπλα σώματα», ό.π., σσ. 130.

58 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 220.

59 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 73.

60 ό.π., σσ. 77.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

είκοσι (20) έως τριάντα (30) ετών περίπου ενώ κατά κύριο λόγο ήταν οργανωμένοι σε ομάδες οι οποίες μετακινούνταν συνεχώς από περιοχή σε περιοχή⁶¹. Ήταν άνθρωποι που βρήκαν καταφύγιο στη ληστεία καθώς προσπαθούσαν να εκδικηθούν άλλους ληστές ή διέθεταν συγγενείς που ήταν ληστές και τέλος μπορεί να ήταν φτωχοί. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι ληστές κατάγονταν από τα όρη της Κεντρικής Ελλάδας⁶².

Οι ληστές φάνταζαν στην κοινωνία ως άνθρωποι που πρωτεύον ζήτημα τους ήταν να τηρηθεί ο λόγος της τιμής τους. Εν συνεχεία, οι ληστές ταυτίζονταν με τον όρο «παλικάριά»⁶³ όρος που προέρχεται από τα χρόνια του κλεφταρματολισμού και για να μεγαλώσουν το κύκλωμά τους συναπτόταν αδελφοποιίες. Πιο συγκεκριμένα, οι ληστές επειδή θεωρούνταν απόγονοι των κλεφταρματολών έπρεπε να διακατέχονται από σκληρότητα, ανθεκτικότητα, απαγορευόταν να συνάπτουν σχέσεις με γυναίκες και έπρεπε να αποφεύγουν την κατανάλωση οίνου. Η απουσία της γυναίκας από τη ζωή των ληστών - ιδιαίτερα από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο - ήταν σημαντική διότι ο νόμος των ληστών δεν επέτρεπε τη σύναψη σχέσεων με το γυναικείο φύλλο⁶⁴. Έτσι, οι ληστές είχαν δημιουργήσει έναν κόσμο βασισμένο στην αδελφοποιία όπου τα μέλη του ήταν κυρίως άγαμα.

Ο αρχηγός της ληστρικής ομάδας ήταν ο μπουλουκτσής ή αλλιώς λήσταρχος. Πολλές φορές γινόταν συνένωση δύο ή περισσότερων μπουλουκιών διατηρώντας παράλληλα το κάθε μπουλούκι τον λήσταρχό του και την ανεξαρτησία του. Η συνένωση πολλών μπουλουκιών ονομάζονταν «σύνθετη συμμορία»⁶⁵. Οι τάξεις των ληστών ήταν κατά κύριο λόγο τρεις: (α) ο λήσταρχος (β) τα πρωτοπαλικάρα και (γ) τα λοιπά μέλη του κυκλώματος⁶⁶. Το μπουλούκι αποτελούσε μια συνένωση μελών με συγγενικούς δεσμούς⁶⁷. Αξίζει να επισημανθεί ότι η συνένωση πολλών μπουλουκιών δεν ήταν μόνιμη αλλά περιστασιακή καθώς γινόταν όταν το απαιτούσαν οι συνθήκες προκειμένου οι ληστές να επιτύχουν τον σκοπό τους, να αντιμετωπίσουν κάποιο απόσπασμα ή να δράσουν με ασφάλεια σε μια περιοχή που δεν γνώριζαν.

Η ληστρική ομάδα άγγιζε περίπου τα τριάντα (30) έως πενήντα (50) μέλη σε σπάνιες περιπτώσεις, ενώ κατά βάση ο αριθμός των μελών κυμαίνονταν ανάμεσα σε δέκα (10) έως

61 ό.π., σσ. 74.

62 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα*, ό.π., σσ. 265-266.

63 Van Boeschoten R., *Κλεφταρματολοί, ληστές και κοινωνική ληστεία*, Μνήμων 13, 1991, σσ. 19.

64 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 84.

65 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα*, ό.π., σσ. 297.

66 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 86.

67 Πολίτης Α., *Η μορφή του καπετάν Μπασδέκη*, ό.π., σσ. 3.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

είκοσι (20) άτομα⁶⁸. Όσο περισσότερα ήταν τα μέλη της ομάδας σε τόσα περισσότερα άρα και μικρότερα μερίδια θα έπρεπε να μοιραστεί η λεία. Η λεία μοιράζονταν σύμφωνα με τη θέση που είχε το κάθε μέλος μέσα στην ληστρική ομάδα. Όμως ο μεγάλος αριθμός μελών εξασφάλιζε μεγαλύτερη ασφάλεια σε περίπτωση που η ληστρική ομάδα συναντούσε κάποιο απόσπασμα ή οπλισμένους αγρότες/ κτηνοτρόφους. Παράλληλα η πολυπληθής ληστρική ομάδα προκαλούσε αισθήματα φόβου στους απλούς χωρικούς και στις νομάδες και έτσι οι ληστές έπαιρναν πιο εύκολα ό,τι ζητούσαν.

Από την άλλη, η μικρή ληστρική ομάδα εξασφάλιζε μεγαλύτερο μερίδιο στη λεία αλλά δεν παρείχε μεγάλη ασφάλεια. Κύριο μέλημα των ληστών ήταν να αποφύγουν τη συμπλοκή τους με κάποιο καταδιωκτικό απόσπασμα και να μετακινούνται γρήγορα και αθόρυβα στα ορεινά μέρη. Ακόμη μία αιτία που αιτιολογεί τον μικρό αριθμό μελών στη ληστρική ομάδα ήταν ο διαμοιρασμός της τροφής, καθώς όσο περισσότερα ήταν τα μέλη τόσο μεγαλύτερη ποσότητα τροφής θα έπρεπε να προμηθευτεί η ομάδα⁶⁹. Για να εξασφαλίσει μία μεγάλη ληστρική ομάδα τη βασική τροφή της αναγκαζόταν να ασκήσει πίεση στους κατοίκους της υπαίθρου γεγονός που ήταν επικίνδυνο διότι ανέπτυσε εχθρικά αισθήματα προς τη συμμορία και ήταν πολύ πιθανό αυτά τα αισθήματα να οδηγήσουν στη διάλυση του μπουλουκιού.

Υπήρχαν, όμως, και τα μέλη της ομάδας που προσπαθούσαν να αποφύγουν τη συνάντηση με τον απαχθέντα και γιαυτό διατηρούσαν απόσταση από αυτόν και στέκονταν πίσω από δέντρα ή θάμνους. Αυτά τα μέλη ονομάζονταν «εφεδρικοί ληστές» και ήταν συνήθως συγγενείς ή φίλοι του μπουλουκτσή ή των υπόλοιπων μελών⁷⁰. Δεν αποκαλούνταν ποτέ με το όνομά τους και ήταν και αυτοί οπλισμένοι καθώς αποτελούσαν στενούς συνεργάτες της συμμορίας. Συνήθως το έργο τους ήταν η παροχή πληροφοριών στη συμμορία και η μεσολάβηση για την παραλαβή των λύτρων από την οικογένεια του θύματος. Τέλος, σημαντική ήταν και η θέση των ψυχογιών μέσα στη συμμορία. Ο κάθε λήσταρχος είχε έναν ψυχογιό που κάποτε ήταν πρωτοπαλίκαρα. Η ληστρική ομάδα διέθετε και έναν ληστή που γνώριζε γραφή με σκοπό να συντάσσει τις επιστολές που λάμβανε η οικογένεια του θύματος ή οι κάτοικοι των χωριών ώστε να πραγματοποιηθούν τα αιτήματα του ληστρικού κυκλώματος.

4. Τα χαρακτηριστικά δράσης της ληστρικής ομάδας

Το εσωτερικό του ληστρικού κυκλώματος διέπνεαν οι άγραφοι νόμοι των ληστών, μερικοί από τους οποίους ήταν: η καταδίωξη και η εξόντωση όσων αποζητούσαν την εξαφάνιση των ληστών, η απαγωγή εύπορων και η απελευθέρωση μετά την παραλαβή των λύτρων, οι προδότες υφίσταντο ακρωτηριασμό ή θανάτωση, αν δεν λάμβανε η συμμορία όλο ή μερικό μερίδιο των λύτρων το θύμα θανατώνονταν ή ακρωτηριάζονταν, αν τους εντόπιζε κάποιο

68 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος...*, ό.π., σσ. 65.

69 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα*, ό.π., σσ. 297.

70 ό.π., σσ. 300-301.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

απόσπασμα οι ληστές θανάτωναν το θύμα, η περιποίηση και η φροντίδα του θύματος κ.ά.⁷¹. Αξίζει να τονισθεί ότι οι βασικοί κανόνες των ληστών ήταν ότι απαγορεύονταν οι απιστίες και η συμπλοκή χωρίς σημαντική αιτία⁷². Στόχος των ληστών ήταν χωριά πλούσια σε υλικά αγαθά, έμποροι, ταξιδιώτες⁷³ ή εύποροι άνθρωποι⁷⁴ για να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα μέσα για τη διαβίωσή τους⁷⁵.

Απόρροια των άγραφων κανόνων και του τρόπου δράσης των ληστών ήταν: η χρήση βίας⁷⁶ με την επιβολή τιμωριών για τον παραδειγματισμό, την εκδίκηση, την αιχμαλωσία και την εξαγορά του θύματος⁷⁷. Οι τιμωρίες που εφαρμόζαν οι ληστές στα θύματά τους ανέπτυσσαν αισθήματα φόβου και φρικαλεότητας (ξυλοδαρμός, αυγά βραστά στις μασχάλες, ακρωτηριασμοί, ζεμάτισμα με καυτό λίπος κ.ά.). Τα βασανιστήρια ήταν ανάλογα με την αδικία που είχε διαπράξει το θύμα, ορισμένες φορές όμως αποτελούσαν και αποτέλεσμα σαδισμού ή εκδίκησης.

Η αιχμαλωσία ενεργοποιούσε όλο το ληστρικό κύκλωμα (λήσταρχο, πληροφοριοδότες κ.ά.) από την στιγμή που η συμμορία θα απήγαγε το θύμα μέχρι τη στιγμή που θα λάμβανε τα λύτρα και το θύμα θα επέστρεφε στους οικείους του. Κατά τη διάρκεια της απαγωγής το ληστρικό κύκλωμα δεν διέπραττε άλλες αξιόποινες πράξεις καθώς τηρούσε «ανακωχή προς την κοινωνία»⁷⁸. Έτσι, οι ληστές όταν επισκέπτονταν τα χωριά για να πάρουν τροφή πάντα την πλήρωναν για να μην προκαλέσουν έριδες. Αξίζει να σημειωθεί ότι η χρήση βίας στο θύμα γινόταν με προσοχή, αφού οι άγραφοι νόμοι απαγόρευαν την αλόγιστη χρήση βίας⁷⁹. Ωστόσο, εάν το θύμα διέφευγε αποτελούσε ντροπή για το ληστρικό κύκλωμα και η παράδοση του σε άλλη συμμορία χαρακτηρίζονταν ως απιστία. Από την άλλη πλευρά, το θύμα αντιπροσώπευε την καλή φήμη της συμμορίας και την τιμή της ενώ η καλή έκβαση της αιχμαλωσίας επιβεβαίωνε τη δύναμη και την αιτία της ύπαρξης του εκάστοτε ληστρικού κυκλώματος.

71 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 82-83.

72 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 307-308.

73 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος*, ό.π., σσ. 427.

74 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος...*, ό.π., σσ. 64-65.

75 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος*, ό.π., σσ. 425.

76 Δ. Παπασταματίου και Φ. Κοτζαγεώργης, «Ένοπλα σώματα», ό.π., σσ. 131.

77 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 308-309.

78 ό.π., σσ. 315-316.

79 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος*, ό.π., σσ. 428.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Αφού αιχμαλώτιζε το θύμα η συμμορία το μετέφερε σε απομακρυσμένο και άγνωστο μέρος από τον τόπο που διαπράχθηκε η απαγωγή διανύοντας συνήθως μια νύχτα δρόμο. Το θύμα είχε κλειστά τα μάτια με ένα ύφασμα και στα αυτιά του είχε τοποθετηθεί κερί για να μην βλέπει τη διαδρομή που ακολούθησαν και να μην ακούει τους διαλόγους των ληστών. Σπανιότερα δε το θύμα ήταν δεμένο με ένα σχοινί που ονομαζόταν «λυτάρι» το οποίο κρατούσε ο ληστής που ήταν υπεύθυνος για την προστασία και φύλαξη του απαχθέντα⁸⁰. Ας γίνει λόγος ότι οι ληστές κινούνταν σε δύσβατα ορεινά μέρη που διασχίζονταν μόνο από αιγοπρόβατα και αυτό αποτελούσε και τη μεγαλύτερη ταλαιπωρία του θύματος. Το θύμα ήταν αναγκασμένο να αλλάζει καθημερινά μέρη διανύοντας μεγάλες χιλιομετρικές αποστάσεις αφού η ομάδα των ληστών έπρεπε γρήγορα να απομακρυνθεί από τον τόπο όπου διαπράχθηκε η απαγωγή.

Συνήθως περπατούσαν τις νυχτερινές ώρες ο ένας πίσω από τον άλλον διατηρώντας απόσταση μεταξύ τους και ξεκουραζόταν τις πρωινές ώρες σε δασικές και κρυφές περιοχές. Τη ληστρική ομάδα την οδηγούσε ο πιο έμπειρος ληστής (εμπροσθοφυλακή) με τη συνοδεία ακόμη δύο μελών (πλαγιοφυλακή). Το τελευταίο μέλος κατά την οδοιπορία φρόντιζε να καλύπτει τα ίχνη τους με το σύρσιμο ενός κλαδιού. Κατά την οδοιπορία οι ληστές χωρίζονταν σε μικρότερες ομάδες οι οποίες επικοινωνούσαν συνθηματικά μεταξύ τους με διάφορες φωνές ζώων (λ.χ. πτηνών, λύκου, τσακαλιού κ.ά.)⁸¹.

Από τη στιγμή που η συμμορία θα απομακρύνονταν από το σημείο της απαγωγής έπρεπε να δράσουν οι μεσάζοντες του ληστρικού κυκλώματος. Δηλαδή, αυτοί παρακολουθούσαν τις κινήσεις της ομάδας και ενημέρωναν τον λήσταρχο για την εξέλιξη της συγκέντρωσης των λύτρων⁸² από την οικογένεια του θύματος. Εν συνεχεία, η οικογένεια του θύματος προσπαθούσε να συλλέξει το απαιτούμενο ποσό αναγκάζοντας μερικές φορές να προχωρήσει στην υποθήκευση των περιουσιακών τους στοιχείων ή στον δανεισμό. Ταυτόχρονα, η οικογένεια του θύματος ενημέρωνε τους μεσάζοντες και εξαπατούσαν τις διωκτικές αρχές του κράτους. Από την πλευρά του το θύμα απεύχονταν την μη ολοκλήρωση της συλλογής των λύτρων αλλά και την συνάντηση με τα διωκτικά αποσπάσματα⁸³.

Ενώ το κράτος είχε δύο επιλογές είτε να ανακοινώσει την καταδίωξη της ληστρικής ομάδας που είχε απαγάγει το θύμα είτε να σταματήσουν κάθε αναζήτηση της ομάδας. Η πρώτη περίπτωση θα έθετε τη ζωή του θύματος σε κίνδυνο, ενώ η δεύτερη περίπτωση θα χαρακτήριζε τις διωκτικές αρχές για μη άσκηση και αμέλεια καθηκόντων. Τα θύματα των

80 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 315-316.

81 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 78.

82 Δημήτρης Β. Καρέλης, *Το φαινόμενο της ληστείας στην περιοχή του Δομοκού- Βόρειας Φθιώτιδας*, Γαία Ελληνική, 2023, Διαθέσιμο στο: https://www.gaiaelliniki.gr/2023/05/blog-post_17.htmlm=1&fbclid=IwAR0EYf1OriqmcoNf17sqpf243gu7917namm86miowh9JYJTslv7sQhvxho (πρόσβαση στις 29 Ιουνίου 2023).

83 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 320.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

ληστρικών συμμοριών ήταν κατά κύριο λόγο πλούσιοι πολίτες αλλά και όποιος βρισκόταν στο δρόμο τους (λ.χ. έμποροι). Σπανιότερα οι ληστές είχαν τη δυνατότητα να επιλέγουν τα θύματά τους και γιαυτό λήστευαν δίχως συγκεκριμένα κριτήρια αφού σκοπός τους ήταν η επιβίωση⁸⁴. Τέλος, οι ληστές συνήθιζαν να κλέβουν και ζώα (λ.χ. άλογα, βοοειδή κ.ά.) από κτηνοτρόφους σε επαρχιακές περιοχές, ορεινές και στενά περάσματα⁸⁵. Αυτή η πράξη τιμωρούνταν με την ποινή του εκτοπισμού⁸⁶. Ολοκληρώνοντας, αρκετές φορές οι ληστές συνέλεγαν οικονομικές εισφορές -ή αλλιώς χαράτσι- από τα χωριά που επισκεπτόταν⁸⁷.

5. Το κύκλωμα συνεργασίας των ληστών

Η πρώτη μορφή της ληστρικής ομάδας ήταν οικογενειακή, δηλαδή ήταν δομημένη σύμφωνα με τη συγγένεια των μελών της. Υπήρχαν δύο ή πιο πολλά αδέρφια, ξαδέρφια, ανίψια και συγγενείς εξ αγχιστείας. Αυτό το είδος της ομάδας αντιπροσώπευε τις αξίες που διέπνεαν την ελληνική παραδοσιακή κοινωνία όπου υπήρχε ο θεσμός της οικογένειας και χαρακτήριζε και επηρέαζε τις ανθρώπινες σχέσεις⁸⁸. Ταυτόχρονα, παρατηρήθηκε το φαινόμενο της αδελφοποιίας, της υιοθεσίας και της κουμπαριάς με σκοπό να διευρυνθεί ο κύκλος του ληστρικού κυκλώματος⁸⁹. Όσο μεγαλύτερο ήταν το ληστρικό κύκλωμα τόσο πιο ασφαλής ήταν η δράση και η δυναμική του. Τα μέλη του ληστρικού κυκλώματος δεν ήταν σταθερά καθώς αυτό αποτελούσε συνάρτηση με τον τρόπο δράσης και τις ικανότητες του λήσταρχου, τον στόχο της συμμορίας και τα πολιτικά δεδομένα της εποχής.

Αναφορικά με τους δεσμούς της αδελφοποιίας αξίζει να αναλυθεί ότι υπήρχαν αναφορές για «βλάμηδες, μπράτιμους ή αδελφοποιτούς, καθώς και σε σταυραδέρφια και σταυροπατέρες»⁹⁰. Καθώς αυτά τα μέλη εντάσσονταν στον κύκλο συνεργασίας των ληστών και η πληροφορία ότι σε κάποιο μέρος πραγματοποιήθηκε αδελφοποιία αποτελούσε τεκμήριο ότι το ληστρικό κύκλωμα θα προχωρούσε σε ληστεία. Τέλος, οι ληστές ανέπτυσαν σχέσεις με τσελικάτα⁹¹ και με μοναχούς. Οι στενοί συνεργάτες του ληστρικού κυκλώματος ήταν οι «μεσίτες» οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τη μεσολάβηση, τη

84 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», ό.π., σσ. 433.

85 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 79.

86 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος...*, ό.π., σσ. 66-67.

87 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», ό.π., σσ. 433.

88 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 298-299.

89 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 80.

90 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 305-306.

91 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», ό.π., σσ. 430-431.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

διαπραγμάτευση και την παράδοση των λύτρων. Οι «τζασίτες⁹²» που παρείχαν πληροφορίες και κατασκόπευαν και οι «γιατάκηδες» που πρόσφεραν στη συμμορία καταφύγιο⁹³.

Το ληστρικό κύκλωμα για να μπορέσει να επιβιώσει διέθετε έναν εξωτερικό κύκλο από συνεργάτες, αφού χρειαζόταν τρόφιμα, ρούχα, ανθρώπους που θα τους ρευστοποιούσαν τα κλοπιμαία (λησταποδόχοι), πληροφοριοδότες και προστάτες. Οι άνθρωποι με τους οποίους συνεργάζονταν περισσότερο οι ληστές ήταν οι νομάδες κτηνοτρόφοι⁹⁴. Διότι οι κτηνοτρόφοι διέθεταν τις στάνες τους τις οποίες χρησιμοποιούσαν ως ορμητήρια ή κρησφύγετα. Τους χειμερινούς μήνες οι ληστρικές συμμορίες διασπώνταν σε μικρότερες και συνδέονταν έτσι με τα τσελιγκάτα και τα κοπάδια. Πολλές φορές παρείχαν προστασία στα διάφορα τσελιγκάτα⁹⁵. Προκύπτει, λοιπόν, το συμπέρασμα ότι το τσελιγκάτο και η ληστεία ήταν στενά συνδεδεμένα⁹⁶. Όμως, ταυτόχρονα και οι τσελιγκες είχαν ανάγκη τους ληστές καθώς σε εποχές παρακμής και οικονομικής κρίσης τους πρόσφεραν προστασία ή κατέφευγαν και εκείνοι σε ληστρικές επιδρομές (γνωστοί ως σμίχτες⁹⁷).

6. Η στάση των ληστών προς την κοινωνία και το κράτος

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις μαρτυρίες των θυμάτων αλλά και των ληστών είναι ότι οι ληστές εξέφραζαν τη δυσαρέσκειά τους και την έχθρα τους για το κοινωνικοπολιτικό σύστημα και τις κρατικές αρχές. Οι ληστές πίστευαν ότι ο τρόπος λειτουργίας του κράτους αλλά και της κοινωνίας τους ώθησε να εγκαταλείψουν τον νόμιμο τρόπο ζωής και να μετοικήσουν οπλισμένοι στις ορεινές δυσπρόσιτες περιοχές για να καταφέρουν να επιβιώσουν αποκομμένοι από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο κάνοντας παρόμοιες βίαιες πράξεις. Παράλληλα, σύμφωνα με τον Hobsbawm αυτός ο τρόπος ζωής των ληστών παραλληλίζονταν με ένα είδος «πρωτόγονης μορφής οργανωμένης κοινωνικής διαμαρτυρίας»⁹⁸.

92 Οι όροι «τζασίτης» και «γιατάκης» προέρχονται από την τουρκική λέξη *casus* που σημαίνει κατάσκοπος και από την *yatak* που σημαίνει κρεβάτι/ φωλιά/ λησταποδόχος.

93 Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 184.

94 Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 186-187.

95 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», ό.π., σσ. 431.

96 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 84.

97 Αποτελούσαν τους βασικότερους πληροφοριοδότες των ληστών, καθώς επιδείκνυαν τους πλουσιότερους και καθοδηγούσαν τις κινήσεις των ληστρικών συμμοριών.

98 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 327.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Σύμφωνα με επιστολές και μηνύματα που σώθηκαν τα οποία είχαν συντάξει οι ληστές και απευθύνονταν στις οικογένειες των θυμάτων τους προκύπτει ότι το ύφος και το περιεχόμενο των επιστολών ήταν υβριστικό και επιθετικό όταν αναφερόταν στους κρατικούς εκπροσώπους. Στις επιστολές τους οι ληστές εξέφραζαν τη δυσαρέσκειά τους για τους έκτακτους δημόσιους υπαλλήλους (πάρεδροι), τους απλούς οικογενειάρχες και γενικότερα όσοι θεωρούσαν ότι τους πρόδωσαν και όσοι εκπροσωπούσαν το ελληνικό κράτος. Υπάρχουν κιόλας επιστολές όπου αναφέρονταν σε όσους ήταν νομοταγείς και δεν αντιμετώπιζαν πρόβλημα με την κρατική νομιμότητα.

Κλείνοντας, οι επιστολές ολοκληρωνόταν με χλευαστικά και υποτιμητικά σχόλια προς τις ελληνικές αρχές. Αναφορικά με τη στάση των ληστών προς τους κρατικούς εκπροσώπους έχουν συλλεχθεί μαρτυρίες από απαχθέντες πολιτικούς (λ.χ. Σωτηρόπουλος) όπου γίνονταν λόγος για τις απόψεις των ληστών για τους πολιτικούς. Οι ληστές εξέφραζαν το μίσος τους προς τους πολιτικούς της Ελλάδος τους οποίους συχνά κατονόμαζαν «καπελάδες»⁹⁹. Συμπερασματικά οι δυσκολίες και οι φραγμοί (λ.χ. ποινικό μητρώο) που αντιμετώπιζαν για την ένταξή τους στους μηχανισμούς δημοσίας ασφαλείας που διατηρούσε στις ορεινές επαρχίες το ελληνικό κράτος (κάτι που δεν συνέβαινε με τους κλέφτες της προεπαναστατικής εποχής που μπορούσαν να γίνουν αρματολοί) ήταν η πηγή του μίσους και της υποτιμητικής τους συμπεριφοράς προς το κράτος και τους αντιπροσώπους του.

Μέρος II : Μελέτη του βιβλίου «Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσης μετά ληστών» του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου

1. Αυτοβιογραφικές και λογοτεχνικές αναφορές για τις ληστρικές επιθέσεις (19ος αιώνας)

Σημαντική πηγή τεκμηρίων για το ληστρικό φαινόμενο αποτελούν οι αυτοβιογραφικές και λογοτεχνικές μαρτυρίες οι οποίες συντάχθηκαν τον 19ο αιώνα. Τα αυτοβιογραφικά κείμενα αναφέρουν τις στιγμές που έζησαν δίπλα στους ληστές οι συγγραφείς τους κατά τη διάρκεια της απαγωγής τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας αυτοβιογραφικής αναφοράς αποτέλεσε το βιβλίο του βουλευτή Τριφυλίας, Σ. Σωτηρόπουλου, με τίτλο *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και διαβίωσης μετά των ληστών το 1866*. Ο βουλευτής Σωτηρόπουλος απήχθη από τη ληστρική συμμορία του Λαφαζάνη και του Λύγκου στις 18 Ιουλίου το 1866 από την περιοχή των Φιλιατρών Μεσσηνίας τη στιγμή που βρισκόταν για αγροτικές εργασίες στο κτήμα του¹⁰⁰. Η απελευθέρωσή του έγινε έπειτα από τριάντα έξι ημέρες (2 Σεπτεμβρίου 1866) και αφού οι ληστές είχαν λάβει τα λύτρα τα οποία ανέρχονταν στις ογδόντα χιλιάδες δραχμές. Στο βιβλίο του Σωτηρόπουλου γίνονται αντιληπτές οι

99 ό.π., σσ. 330.

100 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος...*, ό.π., σσ. 116-119.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

έμμεσες πληροφορίες για τον τρόπο δράσης της ληστρικής ομάδας, τις περιοχές όπου κινούνταν η ληστρική ομάδα, τις σχέσεις τους με την τοπική κοινωνία, τη φροντίδα τους προς τον απαχθέντα, τον τρόπο με τον οποίο θα λάμβανε η ομάδα τα λύτρα και τον φόβο για τη συμπλοκή τους με κάποιο καταδιωκτικό απόσπασμα¹⁰¹.

Συγχρόνως, παρουσιάζεται η ιδεολογία τους προς το κράτος και τους κρατικούς αντιπροσώπους του. Το βιβλίο του Σωτηρόπουλου ήταν από τα πρώτα αυτοβιογραφικά έργα στο οποίο γίνεται λεπτομερής αναφορά για την απαγωγή του και το οποίο είχε μεγάλη ζήτηση από τους αναγνώστες του 19ου αιώνα. Ας γίνει λόγος ότι το 1866 πρωτοκυκλοφόρησε το βιβλίο του βουλευτού και το 1867 έγινε η πρώτη επαναδιατύπωσή του και επανακυκλοφόρησε στην αγορά. Συμπληρωματικά, το 1868 το βιβλίο μεταφράστηκε στην αγγλική γλώσσα ενώ κυκλοφόρησε και στο Λονδίνο. Στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου ο βουλευτής Σωτηρόπουλος ανέφερε ότι η απαγωγή του δεν ήταν σκηνοθετημένη, όπως είχε κατηγορηθεί από τους αντίπαλους πολιτικούς. Καθώς ταυτόχρονα παρουσίασε αποσπάσματα από τις εφημερίδες της εποχής οι οποίες είχαν κάνει αφιέρωμα στο έργο του (λ.χ. εφημερίδα *Παλιγγενεσία*)¹⁰².

Όσον αφορά τα ληστρικά μυθιστορήματα αποτέλεσαν κατά το πλείστον συνέχεια αντίστοιχων δημοσιογραφικών έργων ή ήταν μια αναλυτικότερη παρουσίαση κάποιου άρθρου που είχε δημοσιευθεί στον Τύπο της εποχής. Παρατηρήθηκε ότι τα ληστρικά μυθιστορήματα είχαν μεγάλη ζήτηση από το αναγνωστικό κοινό της εποχής και αυτό συνέβη διότι παρουσίαζαν τα στερεότυπα, την ιδεολογία και τα χαρακτηριστικά στοιχεία που διέπνεαν την κοινωνία του 19ου αιώνα¹⁰³. Η συγγραφή αυτών των έργων στηρίζονταν σε αληθή γεγονότα τα οποία είχαν λάβει χώρα παλαιότερα και οι συγγραφείς τους άλλαξαν την πλοκή και προσέδωσαν στον πρωταγωνιστή ληστή ηρωικό χαρακτήρα¹⁰⁴ και εξωπραγματικές ικανότητες. Ορισμένα από τα θέματα που αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης της ληστρικής λογοτεχνίας ήταν οι απαγωγές που διέπραξαν οι ληστρικές συμμορίες, οι καταδίκες των ληστών και τα καταδιωκτικά μέτρα. Εξαιτίας, λοιπόν, αυτών των πηγών έμπνευσης η ληστρική λογοτεχνία είχε μεγάλη ζήτηση έως την τρίτη δεκαετία του 20ου αιώνα, αφού ολόκληρος σχεδόν ο 19ος αιώνας χαρακτηριζόταν από ληστρικές επιθέσεις που απασχόλησαν την κοινωνία.

Ένα μυθιστόρημα του 19ου αιώνα το οποίο είχε ως κεντρικό θέμα την περιγραφή του τρόπου ζωής των ληστών και της δράσης τους στην περιοχή της Θεσσαλίας ήταν το βιβλίο ο *Θάναος Βλέκας* του συγγραφέα Παύλου Καλλιγά. Ο Καλλιγάς δημοσίευσε για πρώτη φορά αποσπάσματα από το έργο του τον Οκτώβριο του 1855 στο περιοδικό *Πανδώρα* και η

101 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 238-240.

102 ό.π., σσ. 243.

103 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος...*, ό.π., σσ. 30-31.

104 Van Boeschoten R., *Κλεφταρματολοί, ληστές και κοινωνική ληστεία*, ό.π., σσ. 10.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

δημοσίευση των συνεχειών του ολοκληρώθηκε τον Φεβρουάριο του 1956¹⁰⁵. Το συγκεκριμένο βιβλίο ήταν εμπνευσμένο από την αγροτική ζωή και ήταν πρόδρομος των πεζογραφημάτων που γράφτηκαν μετά το 1880. Το βιβλίο ανέλυε τη ζωή του Θάνου Βλέκα που ήταν αγρότης κατά τα οθωνικά χρόνια στην Λαμία και αναφέρεται στα προβλήματα που αντιμετώπιζε με τη ληστεία, την κρατική φορολογία κ.ά. .

Ακόμη ένα μυθιστόρημα που αναφέρεται στα οθωνικά χρόνια ήταν το *Ο βασιλεύς των ορέων* του Edmond About το 1856. Στο βιβλίο περιγράφονταν τα ληστρικά φαινόμενα στο ελλαδικό έδαφος και τα αίτια τους. Το βιβλίο του About αποτέλεσε ένα είδος συνέχειας του βιβλίου του Καλλιγά. Στην ίδια κατηγορία με τα δύο προηγούμενα έργα συγκαταλέγεται και βιβλίο του ανώνυμου συγγραφέα *Στρατιωτική Ζωή* το οποίο αναφέρεται στα χρόνια 1857-1858 και παρουσιάζει τη ληστεία στη Στερεά Ελλάδα και την καταδίωξη των ληστρικών ομάδων από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα¹⁰⁶. Αιτία της συγγραφής αυτών των βιβλίων ήταν η έξαρση των ληστρικών επιδρομών στην ελληνική επικράτεια και παράλληλα η αδυναμία των ελληνικών αρχών να εξαλείψουν αυτές τις ληστρικές επιθέσεις.

Το 1857 εκδόθηκε το βιβλίο *Ο υιός του δημίου, ποίημα ιστορικών* του συγγραφέα Αλέξανδρου Κατακουζηνού έχοντας ως κεντρικό ήρωα έναν ληστή ο οποίος κατέφυγε στη ληστεία εξαιτίας της κοινωνικής κατακραυγής που δεχόταν λόγω του πατέρα του -ο οποίος ήταν ληστής- και του έρωτά του με την Χριστίνα. Επίσης, ο Παπαρρηγόπουλος έγραψε το κείμενο *Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας* στο οποίο οι ληστές προσπαθούσαν να αποδώσουν την κοινωνική δικαιοσύνη. Εν συνεχεία, το 1868 δημοσιεύθηκε το βιβλίο του Λάμπρου Ενυάλη με τίτλο *Ο παράφρων ερημίτης*. Το συγκεκριμένο έργο παρουσίαζε τη ληστεία στην Ροδόπη το 1857 συνδυάζοντας παράλληλα και τις αντάρτικες ομάδες που δραστηριοποιούνταν έναντι των Τούρκων και των Ρώσων¹⁰⁷.

Στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα εκδοτικοί οίκοι προχώρησαν στην έκδοση λογοτεχνικών έργων με κύριο θέμα τη ληστεία. Μερικά παραδείγματα είναι: το καλοκαίρι του 1893 εκδόθηκε από τον εκδοτικό οίκο Ζαννουδάκης το έργο *Οι διάσημοι λησταί* και το 1895 το έργο *Η ιστορία του Νταβέλη* κ.ά. . Οι πιο αξιόλογοι συγγραφείς ληστρικών μυθιστορημάτων ήταν ο Ι. Σκουτερόπουλος, ο Μ. Ανδρουλής, ο Α. Διδίκας κ.ά. έχοντας ως κοινό γνώρισμα τον δημοσιογραφικό τρόπο συγγραφής των μυθιστορημάτων τους.

Συμπερασματικά, το περιεχόμενο των ληστρικών λογοτεχνικών έργων παρουσίαζε κάποιον ληστή ο οποίος ήταν ο πρωταγωνιστής της ιστορίας και δρούσε στο ελληνικό έδαφος τον 19ο αιώνα και κατά βάση χαρακτηρίζονταν από υπερφυσικές ικανότητες. Κατά κύριο λόγο δρούσε στα ελληνικά ορεινά μέρη και διακατέχονταν από το αίσθημα της υπερηφάνειας και της δικαιοσύνης. Παράλληλα, γίνονταν αναφορά στους άγραφους νόμους των ληστών

105 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 217.

106 ό.π., σσ. 237-238.

107 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 240-242.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

και στα στερεότυπα που χαρακτήριζαν την τότε κοινωνία. Ενώ οι συγγραφείς ασκούσαν κριτική για τη στάση του κράτους και των διωκτικών αρχών.

2. Η απαγωγή του Σωτηρόπουλου και ο τρόπος δράσης της ληστρικής ομάδας

Σύμφωνα με το αυτοβιογραφικό βιβλίο του βουλευτή Σωτηρόπουλου τον Ιούλιο του 1866¹⁰⁸ ο ίδιος είχε επισκεφθεί το κτήμα του που βρισκόταν στην Τριφυλία μαζί με την οικογένειά του για να εκπονήσει τις αγροτικές του υποχρεώσεις. Στις 28 Ιουλίου στο κτήμα του Σωτηρόπουλου υπήρχαν εργάτες οι οποίοι ασχολούνταν με την παραγωγή της σταφίδας. Όταν ολοκληρώθηκαν οι αγροτικές εργασίες, όπως αναφέρει και ο ίδιος, πήγε να κολυπήσει στη θάλασσα και έπειτα επέστρεψε στο κτήμα του όπου κάθισε μαζί με τη γυναίκα του¹⁰⁹. Στις οκτώ και μισή περίπου το βράδυ ζήτησε από τους μερικούς εργάτες να κοιμηθούν δίπλα στον σταφιδόκαρπο για να μην κλαπεί και σε άλλους να φυλάξουν ένοπλοι την κάτω πλευρά του κτήματος. Καθώς οι τελευταίοι εργάτες προχωρούσαν προς την κάτω πλευρά του κτήματος την οποία θα φύλατταν ακούστηκαν γοργά ανθρώπινα βήματα.

Ξαφνικά, εμφανίστηκαν δύο μαυροφορεμένοι άνδρες με λερωμένα ρούχα που οπλοφορούσαν και συνομίλησαν με τον Σωτηρόπουλο επισημαίνοντας πως δεν θα τον έβλαπταν εάν τους έδινε τα χρήματα που ήθελαν. Έπειτα παρουσιάστηκαν και τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας τα οποία φορούσαν καθαρότερα ρούχα και είχαν περικυκλώσει τους εργάτες του κτήματος μαζί με την οικογένεια του βουλευτού¹¹⁰. Όμως, ο ένας εργάτης μόλις αντίκρισε τους ένοπλους τρόμαξε και τράπηκε σε φυγή, τότε οι ληστές πυροβόλησαν τον εργάτη αλλά δεν πρόλαβαν να τον σταματήσουν («φεύγοντα δέ τόν επυροβόλησεν εκ των όπισθεν εις των ενόπλων»)¹¹¹.

Συνέπεια αυτής της φυγής ήταν οι ληστές να διατάξουν τον βουλευτή να ετοιμαστεί για να τους ακολουθήσει γιατί δεν μπορούσαν να μείνουν περισσότερη ώρα στο κτήμα («δεν ημπορούμεν να σταθώμεν καθόλου και ετοιμάσου να αναχωρήσωμεν μαζί»)¹¹². Δύο από τους ληστές τον συνόδευσαν μέσα στο οίκημά του προκειμένου να ετοιμαστεί για να

108 Δημήτρης Β. Καρέλης, *Το φαινόμενο της ληστείας στην περιοχή του Δομοκού- Βόρειας Φθιώτιδας*, Γαία Ελληνική, 2023, Διαθέσιμο στο: https://www.gaiaelliniki.gr/2023/05/blog-post_17.htmlm=1&fbclid=IwAR0EYf1OriqmcoNfl7sqpf243gu7917namm86miowh9JYjTsIlv7sQhvxho (πρόσβαση στις 29 Ιουνίου 2023).

109 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, Αθήνησι: Τυπογραφείον-Φραγκλίνος, Ιω. Γιαννινοπούλου Ηπειρώτου και Μ. Σακκορράφου, 1867, σσ.2-3.

110 ό.π., σσ. 4-5. «είδον συνωθουμένους ενώπιον μου την γυναικαδελφήν μου, τον επιστάτην μετά της οικογενείας του...συνήγαγον όλον το προσωπικόν».

111 ό.π., σσ. 5.

112 ό.π., σσ. 5.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

αναχωρήσει μαζί τους. Καθώς έφευγαν από το κτήμα του οι ληστές ρώτησαν τον βουλευτή εάν το άλογο που βρισκόταν εκεί κοντά ήταν δικό του καθώς θα χρειαζόταν να το ιππεύσει στη διαδρομή, αφού οι δρόμοι ήταν δύσβατοι. Τελικά, οι ληστές έκλεψαν ένα άλογο και τη στιγμή που έφθασαν στον χείμαρρο των Διποτάμων διέταξαν τον βουλευτή να ανέβει στο ζώο. Όμως, εξαιτίας του ανωμάλου εδάφους το άλογο παραπάτησε και έπεσε μαζί με τον βουλευτή ο οποίος τραυμάτισε το δεξί του πόδι. Παρόλα αυτά, συνέχισαν την πορεία τους περνώντας άλλοτε μέσα από ορεινά¹¹³ στενά δρομάκια και άλλοτε μέσα από καλλιεργούμενα χωράφια¹¹⁴. Η κλοπή ζώων ήταν συνήθης πρακτική των ληστών του 19ου αιώνα όπως αναλύθηκε και στην πρώτη ενότητα της εργασίας. Είτε για να μεταφέρουν ομήρους που δεν ήταν συνηθισμένοι σε πολύωρες πεζοπορίες σε δύσβατα μονοπάτια - όπως συνέβη στον Σωτηρόπουλο- είτε έκλεβαν ζώα για να εξασφαλίσουν την τροφή τους¹¹⁵.

Μόλις έφτασαν σε ασφαλές μέρος δείπνησαν και έπειτα συνέχισαν την πεζοπορία προς την τοποθεσία Βαρκάριον διασχίζοντας τον ποταμό της Κυπαρισσίας. Όταν έφτασαν στο σημείο όπου θα διέμειναν για δύο ημέρες οι ληστές ζήτησαν από τον βουλευτή να ξεπεζέψει το άλογο για να στήσουν εκεί το λιμέρι. Τα ξημερώματα άλλαξαν μέρος διότι λίγο πιο δίπλα από εκεί που διανυκτέρευσαν υπήρχε δρόμος και ήταν πιθανό να τους ανακαλύψουν¹¹⁶. Πέρασαν μέσα από πυκνά δέντρα και θάμνους γεγονός που δυσχέραινε την οδοιπορία της ομάδας, ενώ οι ληστές που προχωρούσαν στο τέλος συνόδευαν το άλογο που είχαν κλέψει και ένα μουλάρι («οι όπισθεν ερχόμενοι έσυρον τον ίππον»)¹¹⁷.

Είδαμε παραπάνω ότι οι πρώτοι ληστές που εμφανίστηκαν στο κτήμα του Σωτηρόπουλου είχαν βρώμικα ρούχα. Αξίζει να επισημανθεί ότι οι ληστές λέρωναν τα ρούχα τους με ξίγκι¹¹⁸ προκειμένου να μαυρίζουν και να μην φαίνονται τις βραδινές ώρες που περπατούσαν¹¹⁹. Τα προλεγόμενα επιβεβαιώνονται και από την αφήγηση του Σωτηρόπουλου: «ώστε δεν είναι μαύρα από την πολυκαιρίαν και την ακαθαρσία, αλλά τα αλείφομεν επίτηδες με ξίγκι, άμα τα φορούμεν, για να μαυρίζουν και να μη φαίνονται την

113 Σπύρος Ι. Ασδραχάς, *Πρωτόγονη επανάσταση. Αρματολοί και κλέφτες (18ος- 19ος αι.)*, ΕΑΠ, Αθήνα 2019, σσ. 4-5.

114 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 8 «αφού εισήλθομεν εις τον ελαιώνα επήραμεν την δυτικήν οδόν».

115 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 79.

116 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 19 «να υπάγωμεν παρακάτω, όπου τό μέρος είναι δυνατόν, διότι εδώ είμεθα πλησίον του δρόμου και δεν κάνει να μείνωμεν».

117 ό.π., σσ. 19.

118 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 80.

119 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 21.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

νύκτα»¹²⁰. Σχετικά με τον ρουχισμό και τη χρήση του ξιγκιού έκανε λόγο ο Κολιόπουλος, ο οποίος ανέφερε ότι οι ληστές χρησιμοποιούσαν το ξιγκι και τα κόκαλα για να ξεγελούν τα σκυλιά που φύλαγαν τα κοπάδια των ζώων όταν πήγαιναν να κλέψουν. Ακόμη, οι ληστές δεν μπορούσαν να αλλάζουν συχνά ρούχα και γιαυτό ήταν συχνά λερωμένα. Όμως, τα λερωμένα ρούχα βοηθούσαν στο να μην γίνουν αντιληπτοί τη νύκτα αλλά και στην απομάκρυνση των ψειρών¹²¹. Μαζί τους είχαν πάντα την κάπα που τους προστάτευε από τα κρύα και τις βροχοπτώσεις ενώ ταυτοχρόνως χρησιμοποιούνταν και ως σκέπασμα ή στρώμα.

Παράλληλα, ο βουλευτής ανέφερε ότι ο οπλισμός των ληστών ήταν «τουφέκια [...] αρβανίτικα¹²²», δηλαδή καριοφίλια σαν και αυτά που χρησιμοποιούσαν τα άτακτα στρατιωτικά σώματα στα χρόνια της Επανάστασης του 1821, ενώ ένας από τους ληστές κατείχε όπλο από την Χωροφυλακή, δηλαδή διαφορετικού τύπου όπλο που χρησιμοποιούσαν τα άτακτα στρατιωτικά σώματα. Γράφει μάλιστα ότι αυτό το όπλο ήταν σπασμένο στο κοντάκι και επισκευασμένο πρόχειρα. Όπως είναι γνωστό από τις βιβλιογραφικές αναφορές πολλοί ληστές συμμετείχαν παλαιότερα στο σώμα της Χωροφυλακής και έπειτα στράφηκαν στη ληστεία¹²³. Ενώ οι ληστές Ευθύμιος και Λαφαζάνης φορούσαν χρυσά ωρολόγια. Αντίθετα, ο ληστής που αποκαλούνταν ως κουμπάρος έφερε όπλα από το σώμα της Χωροφυλακής και αργυρό ωρολόγιο¹²⁴. Αναφορικά με την περιουσία των ληστών ο Κολιόπουλος παρατήρησε ότι οι περισσότεροι έφεραν επάνω τους κοσμήματα, «χαϊμαλιά» και ποικίλα νομίσματα τα οποία τα αποθήκευαν στο «κεμέρι» τους για να μπορούν να κάνουν συναλλαγές και εντός Ελλάδος αλλά και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία¹²⁵.

Όταν έπρεπε να φύγουν από το φαράγγι με την πυκνή βλάστηση έδωσαν στον Σωτηρόπουλο ένα ύφασμα με το οποίο έπρεπε να καλύψει το πρόσωπό του για να μην τον αναγνώριζαν οι άνθρωποι που τυχόν θα συναντούσαν κατά την οδοιπορία τους. Η δεύτερη εγκατάστασή τους έγινε στο δάσος της Στροφυλιάς όπου τα δέντρα ήταν πολύ πυκνά και κοντά στη θάλασσα και εκεί διανυκτέρευσαν δύο βράδια. Έπειτα συνέχισαν προς τον ποταμό Καϊάφα όπου τελικά έφθασαν στην περιοχή Τάβλα δίπλα σε ένα πανδοχείο. Εκεί

120 ό.π., σσ. 21.

121 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.). Περί λύχνων αφάς*, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 293-294.

122 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίσεις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 26.

123 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 295.

124 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίσεις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 26.

125 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.). Περί λύχνων αφάς*, ό.π., σσ. 290.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

ζήτησαν κρασί, ψωμί και τυρί τα οποία πλήρωσαν¹²⁶. Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο μέρος της εργασίας οι ληστές κατά τη διάρκεια μιας απαγωγής δεν έπρατταν άλλα αδικήματα¹²⁷ γιατί έθεταν σε κίνδυνο τη ληστρική ομάδα και το θύμα («οι λησταί έχομεν σύστημα, ενόσω κρατούμεν αιχμάλωτον, να μη εγγίζωμεν ούτε φύλλον»)¹²⁸. Τις περισσότερες φορές βάδιζαν είτε δίπλα στις όχθες των ποταμών είτε ανάμεσα από λόφους τους οποίους αποκαλούσαν *τσουγκάρι* και βρίσκονταν κοντά σε ποταμούς («ανήλθομεν εις τόν λόφον, η ως τόν ωνόμαζον οι λησταί τσουγκάρι»)¹²⁹.

Στη συνέχεια, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η οδοιπορία από το ένα λιμέρι στο άλλο γινόταν τις βραδινές ώρες για να μην γίνουν αντιληπτοί από τους χωρικούς και τα καταδιωκτικά αποσπάσματα ενώ τις πρωινές ώρες ξεκουραζόταν. Διένυαν μεγάλες χιλιομετρικές αποστάσεις και άλλαζαν συχνά μέρος¹³⁰. Γιαυτό ο βουλευτής στο βιβλίο του ανέφερε ότι τις περισσότερες ημέρες της απαγωγής του δεν αφαίρεσε τα υποδήματά του γιατί ξαφνικά μπορεί να άλλαζαν λιμέρι («δέν πρέπει νά μένω ανυπόδητος, καθόσον ημπορεί νά παρουσιασθή αιφνιδίως η ανάγκη νά φύγωμεν»). Ακόμη, το μέρος που επέλεγαν να διανυκτερεύσουν τις περισσότερες φορές ήταν ορεινό¹³¹ με πυκνή βλάστηση από μεγάλα δέντρα -πεύκα συνήθως- και θάμνους γεγονός που τους βοηθούσε να κρυφτούν και το έδαφος ήταν ανηφορικό, πετρώδες και ανώμαλο («βαδίζοντες πότε επί ανηφόρων καί πότε επί κατηφόρων πάντοτε δέ επί εδάφους πετρώδους και ανωμάλου»)¹³².

Πολλές φορές διέρχονταν έρποντες μέσα από τα χωράφια για να μην γίνουν αντιληπτοί από τους χωρικούς ή τους περαστικούς¹³³. Ενώ κάποια στιγμή ήταν απαραίτητο να μείνουν σε ύπτια θέση και τήρησαν απόλυτη σιγή αφού μέσα στο αγρόκτημα κινούνταν ο ιδιοκτήτης του («είμεθα δέ υποχρεωμένοι νά τηρώμεν άκραν σιωπήν και νά μένωμεν ύπτιοι»)¹³⁴. Επιπλέον, οι ληστές του Σωτηρόπουλου διέμεναν σε περιοχές όπου τριγύρω υπήρχαν χωριά (από όπου προμηθεύονταν τροφή και κρασί), χωράφια αγροτών ή έβοσκαν τα ζώα τους οι κτηνοτρόφοι ενώ πολλές φορές όταν συνομιλούσαν με κάποιον χωριανό και του

126 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 43 «ηγόρασεν οίνον, άρτον και τυρί».

127 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 315-316.

128 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 94.

129 ό.π., σσ. 135.

130 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 88 «Δέκα έως δώδεκα ώρας...θα το πάρωμεν εις δύο νύκτας».

131 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον 2003, σσ. 74.

132 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 146.

133 ό.π., σσ. 126 «Περί τό λυκαυγές εγερθέντες εισήλθομεν έρποντες εις τόπον χέρσον».

134 ό.π., σσ. 128.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

συστήνονταν ως φυγόδοκοι¹³⁵. Οι ληστές είχαν μαζί τους αλεύρι (αραποσιτένιο ή σιταρένιο) και αλάτι για να φτιάξουν ένα είδος πίτας -αντί ψωμιού- το οποίο το έψηναν στα κάρβουνα¹³⁶. Επίσης, το κρέας καταναλώνονταν συχνά από τις ληστρικές ομάδες, τις ημέρες που δεν νήστευαν. Συνήθως, το κρέας το μαγείρευαν είτε στα κάρβουνα είτε βραστό και προτιμούσαν τα καλοθρεμμένα και μεγάλα ζώα. Ενώ μετά το μαγείρεμα εξαφάνιζαν τα ίχνη τους και άλλαζαν λιμέρι¹³⁷. Τέλος, όταν το φεγγάρι ήταν πανσέληνος δυσκόλευε τους ληστές στις μετακινήσεις τους καθώς έφεγγε δυνατά και υπήρχε κίνδυνος να τους δουν («τό μεγαλύτερον κακόν είναι, ότι τό φεγγάρι βαστά όλην την νύκτα και μεγαλύτερον εχθρόν από τό φεγγάρι δεν έχομεν ημείς οι κλέφταις»)¹³⁸.

Επιπλέον, οι ληστές στον Σωτηρόπουλο ακολουθούσαν τις χριστιανικές νηστείες καθώς αναφέρεται ότι θα τηρούσαν την νηστεία της σαρακοστής και θα προμηθεύονταν νησιτίσιμες τροφές («Φάγετε καλά, παιδιά, είπεν ο Αλέξης, διότι αύριον αρχίζει σαρακοστή και θα νηστεύσωμεν»)¹³⁹. Τελικά, όμως, δεν μπόρεσαν να προμηθευτούν τα νησιτίσιμα τρόφιμα και γιαυτό δεν ακολούθησαν τη νηστεία. Ένας ακόμη λόγος, όμως, που δεν νήστεψαν ήταν ότι έπρεπε να διαβάζουν την πλάτη των σφαχτών για να μαθαίνουν τα μελλούμενα («δεν ευρίσκουν τίποτε νηστεύσιμον να φάγουν»)¹⁴⁰.

Οι ληστές στο αυτοβιογραφικό βιβλίο του βουλευτή προέβαιναν σε μαντικές συνήθειες όπως ήταν να κοιτάνε και να ερμηνεύουν την σπάλα/ ωμοπλάτη και να πιστεύουν στα όνειρα¹⁴¹. Συγκριμένα, την πρώτη φορά που συμβουλευτήκαν την πλάτη είδαν ότι τρία μέλη της ομάδας θα υφίσταντο στεναχώρια κατά την παραλαβή των λύτρων. Ενώ την επόμενη φορά που μελέτησαν την πλάτη είδαν ότι τα λύτρα σύντομα θα τα λάμβαναν («Η πλάτη, έλεγεν ο Ευθύμιος, είναι σάν καλή διότι δείχνει, ότι τα χρήματα έγυραν και έρχονται πρὸς τό μέρος μας»). Αξίζει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με τους ληστές «αι πλάται των προβάτων δέν είναι πάντοτε αλάνθαστοι ως των τράγων και αιγών»¹⁴².

135 ό.π., σσ. 73 «Και εις τας δύο όχθας του ποταμού υπήρχον αγροί εσπαρμένοι με αραβόσιτον» και ό.π., σσ. 86 «ήκουσα σημαίνοντα κώδωνα εκκλησίας και εννόησα, ότι είμεθα πολύ πλησίον χωρίου».

136 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 292.

137 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 292-293.

138 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 123.

139 ό.π., σσ. 47.

140 ό.π., σσ. 53.

141 ό.π., σσ. 46 «Εκυτάξατε την σπάλαν;» και ό.π., σσ. 82 «ηρωτήθησαν αμοιβαίως οι λησταί εάν είδον κανέν καλόν όνειρον διά τα χρήματα».

142 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 160.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Από την άλλη, οι ληστές ανέφεραν στον Σωτηρόπουλο ότι είχαν δικούς τους άγραφους νόμους¹⁴³ μερικοί από τους οποίους όριζαν ότι: α) έπρεπε να κυνηγάνε και να σκοτώνουν όσους τους καταδίωκαν, β) να κόβουν τα αυτιά και τη μύτη από αυτούς που πρόδωσαν την εξουσία, γ) να ληστεύουν χρηματικά ποσά από τους εύπορους και δ) να προβαίνουν σε απαγωγές με σκοπό την πρόσληψη των λύτρων. Τα προλεγόμενα τεκμηριώνονται και από το ακόλουθο απόσπασμα του βιβλίου του Σωτηρόπουλου αλλά και από τη βιβλιογραφία που έχει παρατεθεί στην πρώτη ενότητα της εργασίας: «ημείς οι λησται έχομεν τους δικούς μας νόμους»¹⁴⁴. Επίσης, οι ληστές ανέφεραν στον βουλευτή ότι εάν οι πληροφορίες για τα περιουσιακά του στοιχεία ήταν λανθασμένες με σκοπό να ωθήσουν τη ληστρική ομάδα σε έγκλημα, τότε θα εκδικηθούν αυτούς που τους γέλασαν και θα προβούν σε δολοφονίες για να δικαιώσουν τον Σωτηρόπουλο. Ακολουθεί το αντίστοιχο απόσπασμα: «εγώ θα εξετάσω ακολούθως την περιουσίαν σου και εάν πληροφορηθώ, ότι μας είπαν ψεύματα δια να μας σπρώξουν εις έγκλημα, θα τσακίσω γόνατα και θα κόψω κεφάλια δια να σε ικανοποιήσω». Επομένως, ο λόγος της τιμής και της μπέσας για τους ληστές ήταν σημαντικός¹⁴⁵.

Επιπλέον, οι νόμοι των ληστών απαγόρευαν να παραδώσουν το θύμα σε άλλη συμμορία ή να τον δολοφονήσουν για να λάβουν περισσότερα χρήματα¹⁴⁶. Ακόμη, νόμος των ληστών ήταν να μην συνάπτουν σχέσεις με γυναίκες διότι ατιμάζονταν και οι γυναίκες και οι ληστές διότι ελλόχευε ο κίνδυνος να σκοτωθούν ή να πιασθούν από τις αρχές. Το παρακάτω απόσπασμα τεκμηριώνει τα προλεγόμενα: «άμα ο κλέφτης κάμη τέτοια αμαρτία, μαγαρίζεται καί αδύνατον είναι νά μή σκοτωθεί ή νά μή πιασθή σέ ολίγαις ημέραις»¹⁴⁷.

Εν συνεχεία, η ληστρική ομάδα που απήγαγε τον βουλευτή προσπαθούσε να μην αφήνει πίσω της ίχνη που θα μαρτυρούσαν την παραμονή των ληστών για να μην γίνουν αντιληπτά από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα ή από τους χωρικούς («Άμα λοιπόν έδυσε ο Ήλιος, συνηθοίσαμεν τα πράγματα, κατεστρέψαμεν ή εσκορπίσαμεν όλα τα αντικείμενα, όσα ηδύναντο να μαρτυρήσωσι την διαμονήν ανθρώπων εις τον τόπον εκείνον»¹⁴⁸). Γιαυτό όταν έτρωγαν οι ληστές σκορπούσαν τα οστά των σφαχτών και κάλυπταν τις στάχτες από τη φωτιά με την οποία είχαν ψήσει. Οι παραπάνω πληροφορίες συναντώνται στο ακόλουθο

143 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 82-83.

144 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 51.

145 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 82-83.

146 ό.π., σσ. 95 «από την ημέραν, όπου σε επιάσαμεν, μας έρχονται παραγγελίαι από διάφορα πρόσωπα να σε χαλάσωμεν και υπόσχονται να μας δώσουν διπλήν εξαγοράν, αλλ' ημείς δεν το κάνομεν, διότι θέλομεν να πάρωμεν τα χρήματα σαν παληκάρια και κατά του Νόμου της τέχνης μας, και όχι να μας πληρώσουν δια να γενούμεν δολοφόνοι».

147 ό.π., σσ. 163.

148 ό.π., σσ. 83.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

απόσπασμα του βιβλίου: «αφού διεσκόρπισαν τα οστά του κρέατος, όπερ είχαν φάγει, και εξηφάνισαν όλα τα ίχνη της πυράς, εις την οποία είχαν ψήσει το σφαχτόν»¹⁴⁹.

Ακόμη μία συνήθεια των ληστών που απήγαγαν τον βουλευτή ήταν να δένουν το θύμα τους ώστε να βεβαιωθούν ότι δεν θα δραπετεύσει. Έτσι, ένας από τους ληστές πρότεινε να δέσουν τον Σωτηρόπουλο πριν κοιμηθούν όμως τελικά δεν έγινε πράξη («φοβούμενος μη φύγω εν καιρώ νυκτός ήθελε να με δέση»)¹⁵⁰. Επιπλέον, ο Σωτηρόπουλος όταν βρισκόταν κοντά σε χωρικούς ή ταξιδιώτες κάλυπτε τα ευρωπαϊκά του ρούχα με κάπα για να μην διαφέρει από τους υπόλοιπους ληστές και στο κεφάλι του φορούσε μαντήλι για να μην τον αναγνωρίσουν («καθόσον έφερον επί των ώμων μου καί τήν κάπαν διά νά μή φαίνεται η ευρωπαϊκή ενδυμασία μου»)¹⁵¹.

Στο βιβλίο του Σωτηρόπουλου ο ληστής Ευθύμιος εξιστόρησε στον βουλευτή την απαγωγή του Δημητράκου. Εκείνη την ημέρα οι ληστές βρίσκονταν σε ένα λόφο με πυκνή βλάστηση και συνάντησαν σε έναν υδρόμηλο τον Δημητράκο με έναν χωρικό. Τότε έγραψαν αμέσως δύο επιστολές όπου ζητούσαν τριάντα πέντε τάλληρα από τον καθένα («καθήμενοι δε εις τινά σύδενδρον λόφον είδον εισελθόντας εις τον κάτωθι αυτού ευρισκόμενον υδρόμυλον τον Δημητράκον και έναν άλλον χωρικόν»)¹⁵². Αυτή η εξιστόρηση αποδεικνύει ότι τα θύματα των ληστών δεν ήταν μόνο οι εύποροι (λ.χ. Δημητράκος, Σωτηρόπουλος κ.ά.) αλλά και οι πιο φτωχοί άνθρωποι (λ.χ. χωρικοί, ταξιδιώτες, έμποροι)¹⁵³.

Επίσης, η χρήση βίας ήταν πολύ διαδεδομένη στις ληστρικές ομάδες σύμφωνα με τις βιβλιογραφικές πηγές¹⁵⁴. Οι ληστές στο βιβλίο του Σωτηρόπουλου τόνισαν ότι δεν σκότωναν τα θύματά τους με όπλα αλλά με αποκεφαλισμό. Διότι πίστευαν ότι τα όπλα χρησιμοποιούνταν μοναχά σε ένοπλη σύγκρουση/ πόλεμο και τα ξίφη για τη θανάτωση των καταδίκων, όπως έκανε και το ελληνικό κράτος. Τα όπλα τους τα φρόντιζαν καθημερινά και τα αλείφαν με λευκό και ρευστό μυελό, τον οποίο έβρισκαν στα οστά των σφαχτών. Σύμφωνα με τον Σωτηρόπουλο: «Δεν παρήχeto ημέρα, καθ' ήν να μη καθαρίση ο Ευθύμιος τα όπλα του και να μη τα αλείψη με τον λευκόν και υδαρόν μυελόν»¹⁵⁵.

149 ό.π., σσ. 54.

150 ό.π., σσ. 67.

151 ό.π., σσ. 144.

152 ό.π., σσ. 77-78.

153 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος μέσα 19ου- αρχές 20ου αι.*), Αθήνα 2018, σσ. 64-65.

154 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 308-309.

155 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 79.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

3. Η οργάνωση της ληστρικής ομάδας και τα δίκτυα σχέσεων

Οι ληστές εμφανίστηκαν στο κτήμα του Σωτηρόπουλου για τον απαγάγουν χωρισμένοι σε μικρές ομάδες που ήταν διάσπαρτες και κρυμμένες σε όλο το χωράφι. Αρχικά, μπροστά του εμφανίστηκαν μόνο δύο ληστές οι οποίοι εξήγησαν στον βουλευτή τον λόγο της «επίσκεψής» τους. Ταυτόχρονα, τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας περικύκλωσαν το οίκημα του Σωτηρόπουλου και συγκέντρωσαν όλους τους εργάτες και τα μέλη της οικογένειάς του σε ένα σημείο. Όταν οι ληστές απήγαγαν τον βουλευτή δεν κινούνταν όλοι μαζί διότι η ομάδα κινδύνευε να γίνει αντιληπτή από τους χωρικούς ή τα καταδιωκτικά αποσπάσματα. Γιαυτό ο βουλευτής αναφέρει ότι δυσκολεύτηκε να καταλάβει πόσα ήταν τα μέλη της ληστρικής ομάδας διότι ορισμένοι προπορεύονταν, άλλοι τον συνόδευαν και μερικοί βρίσκονταν πολύ πιο πίσω από την ομάδα και κρύβονταν πίσω από δέντρα ή θάμνους¹⁵⁶.

Κατά τη διάρκεια της οδοιπορίας τους ο Κουμπάρος μαζί με τον Αλέξη προπορεύονταν, δεκαπέντε βήματα πιο πίσω ήταν ο Σωτηρόπουλος (ιππεύοντας το άλογο) με τον Ευθύμιο, πίσω από τον Σωτηρόπουλο ακολουθούσε ο Λαφαζάνης -που έφερε πάντοτε μαζί του το τάσι για το νερό- με το μουλάρι και δέκα βήματα πιο πίσω βρίσκονταν ο Μάρκος¹⁵⁷. Ο τρόπος με τον οποίο κινούνταν οι ληστές ανά μικρές ομάδες επιβεβαιώνεται και από τις βιβλιογραφικές πηγές, αφού φοβούνταν να μην γίνουν αντιληπτοί από τους χωρικούς ή από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα¹⁵⁸.

Ακόμη, όταν οι ληστές μαζί με τον Σωτηρόπουλο έφθασαν «στο κτίριον της πανηγυρίστρας» συνάντησαν ακόμη έναν ληστή ο οποίος τους προμήθευσε ένα μουλάρι που επάνω έφερε κάπα και ταγάρια¹⁵⁹. Σε εκείνο το σημείο δειπνήσαν και ο Σωτηρόπουλος παρατήρησε ότι οι ληστές ήταν πέντε («Οι καθήσαντες εις την θέσιν ταύτην ήσαν πέντε τον αριθμόν»)¹⁶⁰. Εξάλλου από τη βιβλιογραφία είναι γνωστό ότι τα μέλη των ληστρικών ομάδων συνήθως ήταν από πέντε έως δέκα¹⁶¹. Σπανιότερα δε τα μέλη ήταν περισσότερα ενώ αρκετές φορές

156 ό.π., σσ. 7. «δεν ηδυνήθην δε να διακρίνω υπό πόσων συνωδευόμην, διότι άλλοι επήγαινον εμπρός, άλλοι οπίσω και άλλοι επορεύοντο δεξιά και αριστερά, οδοιπορούντες εντός των παρακείμενων κτημάτων».

157 ό.π., σσ. 37 «Ο Κουμπάρος και ο Αλέξης επορεύοντο, κατόπιν εις απόστασιν 15 περίπου βημάτων ήρχετο ο Ευθύμιος, σύρων τον ίππον, επί του οποίου ήμην εγώ, όπισθεν δε ήτον ο Λαφαζάνης επί του ημιόνου και τελευταίος εβάδιζεν ο Μάρκος, φροντίζων πάντοτε να ήναι δέκα τουλάχιστον βήματα μακράν του Λαφαζάνη».

158 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 318.

159 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 9 «Άμα εφθάσαμεν εις το κτίριον της πανηγυρίστρας, εστάθημεν και προσήλθεν ένοπλος άγων ημίονον λευκού χρώματος φορτωμένον με κάπας και σακούλια (ταγάρια)».

160 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 155.

161 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος...*, ό.π., σσ. 65.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

συνενώνονταν περιστασιακά μεταξύ τους σχηματίζοντας μπουλούκια, δηλαδή ομάδες ληστών προκειμένου να είναι πιο δυνατοί¹⁶². Αντίστοιχη πληροφορία υπάρχει και στο βιβλίο του βουλευτή όπου ο αρχηγός των ληστών ανέφερε στον Σωτηρόπουλο ότι η πρώτη ληστρική ομάδα στην οποία δρούσαν υπό την αρχηγία του Λύγκου (Παππού) ήθελε να ενωθεί με την ομάδα του Κίτσου. Αλλά, τελικά, αποχώρησαν και ο Παππούς έμεινε μόνο με τον ανιψιό του. Έτσι, τα δέκα άτομα που αναχώρησαν από την ομάδα του Λύγκου διασπάρστηκαν σε δύο μπουλούκια των πέντε ατόμων («και εγίναμεν όλοι δέκα, αλλά τώρα εχωρίσαμεν εις δύο μπουλούκια»)¹⁶³.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία οι τελευταίοι ληστές έσβηναν τα ίχνη της ομάδας κρατώντας ένα κλαδί δέντρου για να μην μαρτυρηθεί η παρουσία τους. Ενώ για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους κατά τη διάρκεια της οδοιπορίας μιμούνταν τις φωνές και τους ήχους των ζώων (λ.χ. φιδιού, βατράχου, πουλιού κ.ά.) και αυτή η επικοινωνία ονομαζόταν «κρεκύλισμα»¹⁶⁴. Αυτές οι πληροφορίες συναντώνται και στην αυτοβιογραφία του Σωτηρόπουλου: «ηκούσθη σύριγμα, ομοιάζον την φωνήν μεγάλου όφεως»¹⁶⁵. Ο Σωτηρόπουλος συνοδεύονταν από δύο ληστές και το πρώτο βράδυ που έστησαν λιμέρι παρατήρησε ότι υπήρχε και ένας υπηρέτης ο οποίος ξεφόρτωσε τα αντικείμενα που μετέφερε το μουλάρι και τα έστησε στο σημείο που υπέδειξε ο αρχιληστής. Κατά τη διάρκεια της νύχτας ο Σωτηρόπουλος φυλάσσονταν από τους δύο ληστές που τον συνόδευαν και στην οδοιπορία και από έναν ακόμη νεαρότερο, ενώ λίγο πιο πίσω του στάθηκαν τα υπόλοιπα μέλη κρυμμένοι πίσω από δέντρα και θάμνους μαζί με τα ζώα¹⁶⁶. Επίσης, την ώρα της ξεκούρασης ο βουλευτής αναφέρει ότι οι ληστές κοιμόταν επάνω από τα όπλα τους και πάντοτε έμενε ένας ξύπνιος για να φυλάει το θύμα.

Η ληστρική ομάδα του Σωτηρόπουλου είχε ένα μέλος που γνώριζε γραφή και ανάγνωση για να μπορούν να συντάσσουν επιστολές και να διαβάζουν τα γράμματα που λάμβαναν από την οικογένεια του θύματος. Αυτή η πληροφορία συναντάται και στον Κολιόπουλο, όπου αναγράφεται ότι οι μερικοί ληστές εκτός από γραφή γνώριζαν και άλλες γλώσσες (λ.χ. τουρκικά, αλβανικά κ.ά.) εκτός από τα ελληνικά ανάλογα με την περιοχή όπου δρούσαν¹⁶⁷. Εν συνεχεία, σύμφωνα με τις ιστορικές πληροφορίες οι ληστρικές ομάδες αποτελούνταν από μέλη που συχνά ανήκαν στην ίδια οικογένεια ενώ συναπτόταν αδελφοποιήσεις και με ανθρώπους που ανήκαν στο εξωτερικό δίκτυο σχέσεων της συμμορίας.

162 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα*, ό.π., σσ. 297.

163 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 22.

164 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 78.

165 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 37.

166 ό.π., σσ. 19 «πλησίον μου εκάθησαν οι δύο μαυροφορεμένοι και ο νεώτερος των τριών άλλων, οι δε δύο άλλοι ετοποθετήθηκαν ολίγον απωτέρω».

167 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 305.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Ο Σωτηρόπουλος ανέφερε στην αφήγησή του ότι οι δύο ληστές που τον συνόδευαν αποκαλούνταν μεταξύ τους κουμπάροι. Η παραπάνω πληροφορία συναντάται στο ακόλουθο απόσπασμα: «Έχει δίκαιον ο κουμπάρος μου, επρόσθεσεν ο μαυροφόρος»¹⁶⁸. Ο Σωτηρόπουλος περιέγραψε την εξωτερική εμφάνιση του ενός ληστή που τον φρόντιζε διακρίνοντας επάνω του μούσια και μουστάκι και η ηλικία του ήταν περίπου στα τριάντα έτη. Ο δεύτερος ληστής ονομαζόταν Ευθύμιος και ήταν περίπου τριάντα δύο έως τριάντα τριών χρόνων, είχε καστανό μουστάκι και ήταν άγαμος. Σύμφωνα με τον Κολιόπουλο, οι περισσότεροι ληστές στις μαρτυρίες είχαν μουστάκι το οποίο φρόντιζαν αρκετά¹⁶⁹. Τέλος, ο Σωτηρόπουλος ανέφερε ότι οι δύο ληστές που κρύβονταν άλλοτε ακολουθούσαν την ομάδα και άλλοτε έφευγαν για να ενημερωθούν για την πορεία συλλογής και παράδοσης των λύτρων. Αυτοί οι ληστές ήταν μεγαλύτεροι στην ηλικία αλλά κατώτεροι στην ιεραρχία¹⁷⁰ της ομάδος. Επίσης, φορούσαν διαφορετικά ρούχα και ποτέ δεν ανέβηκαν στο άλογο. Είναι γνωστό από τις ιστορικές πληροφορίες ότι η ληστρική ομάδα αποτελούνταν από τρεις τάξεις ληστών: τον αρχιληστή, το πρωτοπαλίκarlo και τους απλούς ληστές, όπως αναφέρθηκε στην πρώτη ενότητα¹⁷¹.

Όταν οι ληστές του Σωτηρόπουλου συνομιλούσαν με κάποιον χωρικό ή περαστικό συστήνονταν ως φυγόδικοι που αναζητούσαν καταφύγιο στα χωράφια τους και απαιτούσαν από τους συνομιλητές τους να μην μαρτυρήσουν την ύπαρξή τους στις Αρχές γιαυτό τους κρατούσαν αιχμάλωτους στο κτήμα τους. Το παρακάτω απόσπασμα τεκμηριώνει όσα αναφέρθηκαν: «ούτοι δε απεκρίθησαν, ότι είναι φυγόδικοι και τον ηπείλησαν να μη ειπή εις κανένα την διάβασίν των»¹⁷². Οι ληστές διατηρούσαν δίκτυα σχέσεων¹⁷³ με την τοπική κοινωνία για να μπορούν να ενημερώνονται για τη συλλογή των λύτρων, να επικοινωνούν με την οικογένεια του θύματος, να προμηθεύονται τα βασικά αγαθά, να έχουν καταφύγια κ.ά. . Γιαυτό ανέπτυσαν δεσμούς κουμπαριάς και αδελφοποιίας με τους νομάδες κτηνοτρόφους, τους χωρικούς και τους μοναχούς¹⁷⁴. Τέλος, συνεργάζονταν με λησταποδόχους που τους βοηθούσαν να ρευστοποιήσουν τη λεία τους¹⁷⁵.

168 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 17.

169 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 295.

170 Σπύρος Ι. Ασδραχάς, *Πρωτόγονη επανάσταση. Αρματολοί και κλέφτες (18ος- 19ος αι.)*, ό.π., σσ. 3.

171 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, ό.π., σσ. 86.

172 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 9.

173 Van Boeschoten R., *Κλεφταρματολοί, ληστές και κοινωνική ληστεία*, ό.π., σσ. 13-14.

174 Σπύρος Ι. Ασδραχάς, *Πρωτόγονη επανάσταση. Αρματολοί και κλέφτες (18ος- 19ος αι.)*, ό.π., σσ. 6.

175 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 305-306.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Το ίδιο παρατηρείται και στους ληστές του Σωτηρόπουλου, καθώς αναφέρεται στους «φίλους» που τους ενημέρωναν για την πορεία συλλογής των λύτρων αλλά και για τα νέα που συζητιούνταν στην τοπική κοινωνία. Με τους συνεργάτες των ληστών επικοινωνούσε κυρίως ο Νικόλας ο οποίος έλειπε συχνά και επέστρεφε για να ενημερώσει την ομάδα του. Όταν η οικογένεια του βουλευτού χρειάστηκε να στείλει επιστολή προς τους ληστές μεσολάβησε ένας χωρικός ο οποίος θα παρέδιδε το γράμμα στη ληστρική ομάδα. Στην αφήγηση του Σωτηρόπουλου αναγράφεται ότι οι ληστές του προμηθεύτηκαν από έναν χωρικό -που ονομάζονταν Πέτρος- ψωμί, κρέας και κρασί¹⁷⁶. Ας υπενθυμίσουμε ότι οι ληστές συνεργάζονταν συχνά με τους νομάδες ποιμένες εξαιτίας του κοινού τρόπου ζωής (λ.χ. συχνή μετακίνηση, διαβίωση σε ορεινά δυσπρόσιτα μέρη, οπλοχρησία κ.ά.) αλλά και γιατί οι περισσότεροι πριν καταφύγουν στη ληστεία ήταν κτηνοτρόφοι¹⁷⁷. Όπως αναφέρεται και στον Σωτηρόπουλο: «να μη σου λείπη το κρέας και το κρασί, αλλ' απεδώ και πέρα θα έχωμεν καθ' ημέραν, διότι έχομεν φίλους από τους οποίους ημπορούμεν να οικονομήμεθα χωρίς φόβον»¹⁷⁸.

Επίσης, ο Σωτηρόπουλος κατέγραψε ότι οι ληστές συνεργάζονταν με τους κτηνοτρόφους και διέμεναν στις καλύβες τους πρώτον γιατί οι κτηνοτρόφοι φοβόντουσαν να καταγγείλουν την εμφάνιση ληστρικών ομάδων και δεύτερον γιατί οι ποιμένες υπέφεραν από την παρουσία των στρατιωτικών αποσπασμάτων. Επιπροσθέτως, στον Σωτηρόπουλο διαβάζουμε ότι οι ληστές του δείπνησαν μαζί με τρεις χωρικούς γεγονός που αποδεικνύει ξανά τη στενή συνεργασία («Εκάθησαν οι τρεις λησταί μετά των τριών χωρικών και έτρωγον»)¹⁷⁹. Οι ληστές εξήγησαν στον Σωτηρόπουλο ότι όταν πηγαίνουν δύο ή τρία μέλη της ομάδας σε ένα χωριό για να προμηθευτούν τις πρώτες ύλες κατά την απομάκρυνσή τους κρύβεται ο ένας ληστής και παρατηρεί εάν κάποιος χωρικός τους ακολούθησε για να ανακαλύψει σε ποιο σημείο κρύβεται η συμμορία και εν συνεχεία να τους καταδώσει στις Αρχές.

Οι ληστές ανέφεραν στον Σωτηρόπουλο ότι πληροφορήθηκαν για την αξία της περιουσίας του γεγονός που επιβεβαιώνει τα δίκτυα σχέσεων που αναπτύσσονταν έξω από τη ληστρική ομάδα. Ακολουθεί το αντίστοιχο απόσπασμα: «Μας επληροφόρησαν θετικώς ότι έχεις μετρητάς εις την Τράπεζαν διακοσίας χιλιάδας δραχμάς και ότι άλλας διακοσίας και επέκεινα αξίζουν τα κτήματά σου»¹⁸⁰. Επίσης, ο Νικόλας και ο Κουμπάρος μάθαιναν

176 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 121. «εύρομεν μετά οδοιπορίαν μιάς και πλέον ώρας χωρικών, τον οποίον ωνόμαζων Πέτρον και όστις εξελθών των παρακειμένων θάμνων μας έφερεν άρτον, κρέας και οίνον».

177 Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον 2003, σσ. 67 και Van Boeschoten R., *Κλεφταρματολοί, ληστές και κοινωνική ληστεία*, ό.π., σσ. 13.

178 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 44.

179 ό.π., σσ. 155.

180 ό.π., σσ. 14.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

πληροφορίες για τη συλλογή των λύτρων αλλά και τα νέα που συζητούσαν οι χωριανοί αναφορικά με την απαγωγή του Σωτηρόπουλου και παράλληλα προμήθευαν τη ληστρική ομάδα με φρούτα, ψωμί και κρασί.

4. Η φροντίδα στον Σωτηρόπουλο και η συλλογή των λύτρων

Οι ληστές πριν αποχωρήσουν από το κτήμα του Σωτηρόπουλου άφησαν στην οικογένειά του μία επιστολή στην οποία αναγράφονταν οι οδηγίες που έπρεπε να ακολουθήσει η οικογένειά του για να λάβουν οι ληστές τα λύτρα και να επιστρέψει ασφαλής ο βουλευτής. Επίσης, στην επιστολή οι ληστές έγραφαν ότι το χρηματικό ποσό που ζητούσαν ανέρχονταν στις ογδόντα χιλιάδες δραχμές. Σκοπός των ληστών όταν διέπρατταν μια απαγωγή ήταν να λάβουν ολόκληρο το ποσό των λύτρων για να μπορέσουν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα μέσα διαβίωσης¹⁸¹. Τα θύματά τους τα επέλεγαν με βάση την οικονομική τους ευμάρεια αλλά πολλές φορές λήστευαν ακόμη και απλούς χωρικούς ή ταξιδιώτες. Ο Σωτηρόπουλος, όταν επέστρεψε στην οικογένειά του παρατήρησε ότι το γράμμα είχε γραφτεί καιρό πριν την απαγωγή του εξαιτίας της φθοράς που είχε υποστεί το χαρτί¹⁸².

Ο Λαφαζάνης, ο αρχιλήσταρχος, λίγο μετά την απαγωγή του βουλευτή έστειλε έναν συνεργάτη του να γνωστοποιήσει την απαγωγή στους συγγενείς του. Μόλις οι ληστές έφθασαν σε ασφαλές μέρος και αφού είχαν περάσει εννέα ημέρες από την ημέρα της απαγωγής ζήτησαν από τον βουλευτή να γράψει επιστολή προς τη σύζυγό του. Έτσι, του πρόσφεραν χαρτί και μελάνι και του ζήτησαν να γράψει ότι η οικογένεια έπρεπε να συλλέξει τα λύτρα χωρίς να λείπει κάποιο ποσό αλλιώς το θύμα θα θανατώνονταν. Στη συνέχεια, ο Σωτηρόπουλος προσπάθησε να μεταπείσει τους ληστές για το ποσό των λύτρων που απαιτούσαν λέγοντάς τους ότι η περιουσία του ανέρχονταν περίπου στις 80.000 δραχμές. Επίσης, τους τόνισε ότι εάν θέλουν να του αφήσουν ένα μέρος των χρημάτων του για να συνεχίσει να εξασκεί τα πολιτικά του καθήκοντα θα ήταν ορθό να του ζητήσουν το ποσό των 40.000 δραχμών¹⁸³.

Έπειτα, τους ανέφερε ότι οι πληροφοριοδότες των ληστών πιθανόν επιθυμούσαν τον θάνατό του βουλευτή γιατί δεν μπορούσε εύκολα να συλλέξει αυτό το μεγάλο ποσό και έτσι οι ληστές θα τον σκότωναν. Κατά τη διάρκεια μιας αιχμαλωσίας εκτός από τους ληστές της ομάδας βοηθούσαν και οι εξωτερικοί συνεργάτες του (λ.χ. πληροφοριοδότες, μεσίτες κ.ά.). Οι άγραφτοι νόμοι των ληστών όριζαν ότι εάν η ληστρική ομάδα δεν λάβει όλο το ποσό των λύτρων ή εάν διωχθούν ή συναντηθούν με καταδιωκτικά αποσπάσματα το θύμα

181 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος*, τ. 23, Αθήναι 1980, σσ. 433.

182 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 33. «Το έγγραφον αυτό, το οποίον δεν έφερεν ούτε υπογραφήν, ούτε ημερομηνίαν, ήτον προ ημερών γεγραμμένον, διότι αι δίπλαι του χάρτου ήσαν μαύραι εκ της πολυκαιρίας».

183 ό.π., σσ. 58. «ώστε και εαν αποφασίσητε να με γυμνώσητε εντελώς και να με αφήσετε πάμπτωχον, δεν πρέπει να ζητήσετε περισσότερα των 40.000».

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

θανατώνονταν. Ενώ απαγορεύονταν να παραδώσουν το θύμα σε άλλη ληστρική συμμορία ή να το κακομεταχειριστούν¹⁸⁴. Οι πληροφορίες αυτές επιβεβαιώνονται και από το βιβλίο του βουλευτή: «δια τούτο να παρακαλής να μη μας απαντήσει κανέν απόσπασμα, διότι άλλως δεν γλυτώνεις»¹⁸⁵. Επίσης, οι ληστές όσο είχαν στην κατοχή του το θύμα δεν διέπρατταν άλλα αδικήματα και γιαυτό ό,τι αγαθό χρειαζόταν για τη διαβίωσή τους πάντοτε το πλήρωναν¹⁸⁶.

Τελικά, μετά από αυτά τα λόγια του βουλευτού οι ληστές του απάντησαν ότι θα ζητούσαν το ποσό των 70.000 δραχμών. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι ληστές αφού συνομίλησαν μεταξύ τους αποφάσισαν να μην ζητήσουν λιγότερα χρήματα από το ποσό των 60.000 δραχμών διότι εάν ο βουλευτής ψεύδονταν τότε θα ήταν ντροπή για τη συμμορία καθώς θα τους είχε γελάσει. Αλλά, μετά από ακόμη μία συζήτηση κατέληξαν να απαιτήσουν το ποσό των 60.000 δραχμών από τη σύζυγο του. Από τη στιγμή που η γυναίκα του Σωτηρόπουλου θα λάμβανε την επιστολή έπρεπε να ακολουθήσει τις οδηγίες των ληστών [«άμα λάβη το γράμμα σου, πρέπει να στείλη αμέσως την εξαγοράν κατά τα καβούλια (οδηγίας) όπου θα της γράψω εγώ»]¹⁸⁷. Ακόμη, ο βουλευτής σύνταξε δεύτερη επιστολή που στάλθηκε στην Κυπαρισσία στον φίλο του Δημήτριο Ζήρα. Οι ληστές έδωσαν τις επιστολές σε κτηνοτρόφους ώστε να φθάσουν στην οικογένεια του θύματος. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι ποιμένες είχαν αναπτύξει στενή συνεργασία με τις ληστρικές ομάδες και τους παρείχαν πληροφορίες (μεσάζοντες) για την πορεία συλλογής των λύτρων ή επικοινωνούσαν με την οικογένεια του θύματος¹⁸⁸.

Η πρώτη απόπειρα που έκανε η οικογένεια του βουλευτή για να παραδώσουν τα λύτρα στους ληστές απέτυχε αφού η οικογένεια δεν μπόρεσε να φτάσει στο σημείο συνάντησης που υπέδειξαν οι ληστές. Αυτό συνέβη επειδή υπήρχαν αρκετά καταδιωκτικά αποσπάσματα και τους συγγενείς του θύματος που μετέφεραν τα λύτρα τους παρακολούθησε ο Δήμαρχος του χωριού συνοδευόμενος από ενόπλους¹⁸⁹. Αξίζει να επισημανθεί ότι στην παραλαβή των λύτρων δεν παρευρίσκονταν όλη η ληστρική ομάδα και ούτε το θύμα. Έτσι, σε περίπτωση εμπλοκής δεν θα εξοντώνονταν ολόκληρη η ληστρική ομάδα. Γιαυτό ο αρχηγός, το θύμα και οι άλλοι ληστές περίμεναν σε ασφαλές μέρος τους κομιστές των λύτρων. Εξαιτίας της πρώτης αποτυχίας στην παραλαβή των λύτρων ο

184 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 316- 317.

185 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσης μετά ληστών*, ό.π., σσ. 29.

186 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 315-316.

187 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσης μετά ληστών*, ό.π., σσ. 62.

188 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 320.

189 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσης μετά ληστών*, ό.π., σσ. 91.
«αλλά χωρίς να φέρουν χρήματα, διότι τους κομίζοντας αυτά συγγενείς μου παρηκολούθει εις Δήμαρχος με πολλούς σπλοφόρους και τους εμπόδισεν».

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

Σωτηρόπουλος εξιστόρησε μία ιστορία απαγωγής την οποία συνέλαβε μόνος του που διαδραματίστηκε στην Αγγλία. Σκοπός της ιστορίας ήταν να πείσει τους ληστές να τον αφήσουν ελεύθερο και να τους στείλει ο ίδιος το ποσό των λύτρων όταν θα έφθανε ασφαλής στην οικεία του. Όμως, οι ληστές δεν το δέχθηκαν αφού θα παραβιάζονταν οι άγραφοι νόμοι τους.

Οι ληστές αποφάσισαν να γίνει δεύτερη προσπάθεια παραλαβής του ποσού και γιαυτό ο Σωτηρόπουλος έγραψε νέα επιστολή με παραλήπτη τον Φωτόπουλο, ενώ οι ληστές σύνταξαν επιστολή προς τον βουλευτή Ολυμπίας Κ. Κωνστ. Οικονομόπουλον. Όμως, και στη δεύτερη προσπάθεια υπήρχαν καταδιωκτικά αποσπάσματα που προσπαθούσαν να εμποδίσουν την παράδοση των λύτρων και να συλλάβουν τη ληστρική ομάδα και γιαυτό απέτυχε¹⁹⁰. Παρόλα αυτά, οι ληστές διέταξαν τον βουλευτή να συντάξει τρίτη επιστολή όπου θα ανέφερε ότι εάν αποτύγχανε και η τρίτη προσπάθεια παράδοσης των λύτρων τότε θα τον σκότωναν. Τελικά, η παράδοση των λύτρων πέτυχε την τρίτη φορά και έτσι οι ληστές ελευθέρωσαν τον Σωτηρόπουλο συνοδεύοντας τον δύο από τα μέλη της ομάδας (Νικόλας και Γεώργιος) που ήταν ντυμένοι σαν χωρικοί. Οι ληστές έδωσαν στον Σωτηρόπουλο χρήματα για να καλύψει τα έξοδά του μέχρι να επιστρέψει στην οικεία του και τον άφησαν σε απόμερο σημείο έξω από το χωριό Παλούμπα.

Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές η οικογένεια ενός θύματος για να συλλέξει τα λύτρα κατέφευγε στην υποθήκευση των περιουσιακών της στοιχείων ή στον δανεισμό ώστε να επιστρέψει ασφαλές το θύμα¹⁹¹. Έτσι συνέβη και με την οικογένεια του Σωτηρόπουλου για να συλλέξει τα λύτρα ζήτησε δάνειο από την Εθνική Τράπεζα. Επιπλέον, αρκετοί γνωστοί και φίλοι του θύματος προσπαθούσαν να εντοπίσουν τα ίχνη των ληστών ώστε να τους ζητήσουν να φροντίζουν τον βουλευτή και να απαιτήσουν λιγότερα λύτρα. Από την άλλη, στο σπίτι του θύματος προσέρχονταν άνθρωποι που ισχυρίζονταν ότι συνάντησαν τον βουλευτή, του μίλησαν και γιαυτό ζητούσαν να μεταφέρουν εκείνοι τα λύτρα στους ληστές.

Η Τράπεζα ενέκρινε δάνειο 50.000 δραχμών, υποθηκεύτηκε η ακίνητη περιουσία του βουλευτή και του Σαρσέντη και εάν χρειάζοντουσαν επιπλέον χρήματα η Τράπεζα θα τους έδινε συνάλλαγμα. Όταν, όμως, η οικογένεια έλαβε τα λύτρα σε χρήματα χρειάστηκε να μεσολαβήσει ο μεσίτης για να τα συναλλάξει με χρυσό διότι οι ληστές απαιτούσαν χρυσά νομίσματα. Ακολουθεί το απόσπασμα: «τα έλαβεν εις χορτονομίσματα, ενώ οι λησταί απήτουν χρυσά»¹⁹². Ας γίνει λόγος ότι με τους μεσίτες συνεργάζονταν και οι ληστρικές ομάδες για να ανταλλάσουν τα λύτρα με χρυσάφι ή δραχμές¹⁹³. Η οικογένεια του θύματος αποφάσισε να μεταφέρει τα λύτρα από την Τράπεζα στην οικεία μέσω θαλάσσης για να

190 ό.π., σσ. 135. «όλος ο τόπος είναι γεμάτος από αποσπάσματα, τα οποία παρεφύλαττον τους ιδικούς σου για να τους πάρουν από κοντά, όταν κινήσουν, και να έλθουν να μας βαρέσουν».

191 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 320.

192 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσης μετά ληστών*, ό.π., σσ. 103.

193 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 304.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

αποφύγουν τα καταδιωκτικά αποσπάσματα. Αφού τα καταμέτρησαν ξεκίνησαν για το σημείο συνάντησης με τους ληστές και καθ' οδόν τοποθέτησαν κουδούνια στον λαιμό των αλόγων, όπως είχαν απαιτήσει οι ληστές.

Όμως, μία ώρα μετά τον ποταμό Νέδα οι συγγενείς συνάντησαν τον Δήμαρχο μαζί με πολλούς ένοπλους άνδρες οι οποίοι τους εμπόδισαν να παραδώσουν τα λύτρα. Αλλά, το ίδιο συνέβη και στην τοποθεσία Κλειδί γιαυτό έφτασαν σε εξοχική κατοικία στην περιοχή Τάβλα όπου περικυκλώθηκαν για να μην παραδώσουν τα λύτρα. Κατά τη δεύτερη απόπειρα παράδοσης ο Φωτόπουλος και οι υπόλοιποι επειδή παρατήρησαν τα καταδιωκτικά αποσπάσματα σκέφθηκαν να ντυθούν ως χωρικοί και να κρύψουν επάνω τους τα λύτρα και έπειτα να ξεκινήσουν για το σημείο της συνάντησης. Ακολουθεί το απόσπασμα: «Απεφάσισε να ζωσθή αυτός και έκαστος των μετ' αυτού μέρος των χρημάτων, να ενδυθώσιν ως χωρικοί»¹⁹⁴. Όμως, ο Φωτόπουλος παρατήρησε ότι έλειπε ένα ποσό από τα λύτρα και εξ' αυτού περίμενε νεώτερες οδηγίες από τους ληστές.

Όπως είναι γνωστό από τις βιβλιογραφικές πηγές το κράτος κατά τη διάρκεια μιας απαγωγής δεν καταδίωκε τους ληστές ή την οικογένεια του θύματος για να μην τεθεί η ζωή του απαχθέντα σε κίνδυνο. Έτσι, τα καταδιωκτικά αποσπάσματα είτε επέλεγαν να κατηγορηθούν για αμέλεια είτε θα διακινδύνευαν τη ζωή του θύματος¹⁹⁵. Όμως, στην αφήγηση του Σωτηρόπουλου αναγράφεται το αντίθετο. Αφού η παράδοση των λύτρων την πρώτη και τη δεύτερη φορά απέτυχε εξαιτίας των διωκτικών αποσπασμάτων.

Όπως γνωρίζουμε από τη βιβλιογραφία ένας από τους άγραφους νόμους των ληστών ήταν η φροντίδα του απαχθέντα. Αυτή η τακτική παρατηρήθηκε και στους ληστές του Σωτηρόπουλου, αφού υπάρχουν αρκετά αποσπάσματα τα οποία αναφέρουν τη φροντίδα που δέχθηκε. Για παράδειγμα, όταν χρειάστηκε να ανέβει στο άλογο τον βοήθησε ένας από τους ληστές προσφέροντάς του τους ώμους του¹⁹⁶. Όταν πάλι τραυματίστηκε ο Σωτηρόπουλος όταν διέσχιζε έναν χείμαρρο οι ληστές τον βοήθησαν να περπατήσει κρατώντας τον από τους ώμους. Επιπλέον, οι ληστές φρόντιζαν να είναι ευχαριστημένος από την περιποίηση τους και γιαυτό προσπάθησαν να βρύνε κότα για να γευματίσει, του πρόσφεραν κρασί, ρακί, φρούτα και νερό.

Επιπλέον, οι ληστές του πρόσφεραν καπνό για να καπνίσει και έπαιζαν μαζί του διάφορα παιχνίδια με την τράπουλα για διασκέδαση¹⁹⁷. Ακόμη ένα στοιχείο της φροντίδας των ληστών προς τον βουλευτή ήταν ότι τον αποκαλούσαν «αφεντικόν» και την προσφώνηση

194 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 141.

195 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 320.

196 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 7.
«έκυψεν αυτός και μοι προσέφερε τους ώμους του».

197 ό.π., σσ. 29-30. «Θέλεις να σου κάμω τσιγάρον;» και «έφερεν ο Λαφαζάνης παιγνιόχαρτα και με παρακάλεσε να παίξωμεν κοντσίναν».

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

«η ευγενίαν σου»¹⁹⁸. Ενώ, όταν τους ζήτησε να τον με προμηθεύσουν κάποιο βιβλίο προκειμένου να περνά πιο ευχάριστα τον χρόνο του οι ληστές αμέσως κινήθηκαν για να το βρουν. Το παρακάτω απόσπασμα τεκμηριώνει τα προλεγόμενα: «-Δεν θα ημπορέσετε να μου οικονομήσετε κανέν βιβλίον, τω είπον, διότι είμαι συνειθισμένος να αναγιγνώσκω και στεναχωρούμαι πολύ. -Θα προσπαθήσωμεν να σε ευχαριστήσωμεν, μολονότι μας είναι δύσκολον»¹⁹⁹.

Μάλιστα, όταν ο Σωτηρόπουλος δεν έτρωγε επειδή δεν του άρεσε το φαγητό οι ληστές στεναχωρούνταν. Επιπροσθέτως, όταν σκίσθηκε το παντελόνι του ο Ευθύμιος βρήκε κλωστή και βελόνα και του το μάλωσε²⁰⁰. Επειδή, οι ληστές δεν μπόρεσαν να βρουν βιβλίο του έδωσαν μολυβδοκόνδυλον και φύλλα χαρτιού για να σημειώνει και να λύνει μαθηματικά προβλήματα. Ολοκληρώνοντας, οι ληστές όταν ελευθέρωσαν τον Σωτηρόπουλο του πρόσφεραν μουλάρι για να ιππεύσει και του άφησαν την παλιά κάπα του Ευθυμίου για να ζεσταίνεται. Τελικά, ο Σωτηρόπουλος αναζήτησε την οικεία του φίλου του Πλαπούτα όπου εκεί του παρασχέθηκε η απαραίτητη φροντίδα και βοήθεια για να επιστρέψει ασφαλής στην οικογένειά του.

5. Οι απόψεις των ληστών για την κοινωνία και το κράτος

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι ληστές θεωρούσαν ότι ήταν αδικημένοι είτε από την κοινωνία είτε από το κράτος και γιαυτό κατέφυγαν στη ληστεία. Από την άλλη πάλι, ισχυρίζονταν ότι ο τρόπος λειτουργίας της κρατικής εξουσίας από τους κρατικούς αντιπροσώπους τους ώθησε να εγκαταλείψουν την νόμιμη καθημερινότητα και να επιδοθούν στις ένοπλες ληστρικές επιδρομές ή να γίνουν φυγόδικοι²⁰¹. Έτσι, στο βιβλίο του Σωτηρόπουλου συναντώνται αντίστοιχα αποσπάσματα όπου οι ληστές εκφράζουν παρόμοιες απόψεις. Αρχικά, ένα από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα που ίδρυσε το ελληνικό κράτος ήταν το σώμα της Χωροφυλακής²⁰², το οποίο συναντάται και στο βιβλίο του Σωτηρόπουλου («τοποθετούνται συνήθως την νύκτα χωροφύλακες ή εθνοφύλακες ενεδρεύοντες μήπως διέλθωσι λησταί ή ζωοκλέπται»)²⁰³. Οι ληστές εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους για τους νόμους που ψήφισαν οι βουλευτές για την καταδίωξη και

198 ό.π., σσ. 45. «τους παρήγγειλα δε να εύρουν καμμίαν καλήν κόταν δια την ευγενίαν σου».

199 ό.π., σσ. 40.

200 ό.π., σσ. 74. «ακολουθως έλαβε την καλωσύνην ο Ευθύμιος να ράψη με λευκήν κλωστήν το πανταλόνι μου».

201 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 327.

202 ό.π., σσ. 166 και Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 190.

203 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 148.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

εξόντωση των ληστών. Αλλά και για την άρνηση να ψηφισθεί ο νόμος περί αμνηστίας για εκείνους που πολέμησαν υπέρ της Ελλάδος στην Επανάσταση του 1821²⁰⁴.

Ακόμη ένας νόμος όριζε ότι εάν κάποιος συνελάμβανε ληστή ή τον εξόντωνε θα λάμβανε χρηματική αμοιβή²⁰⁵. Η πληροφορία αυτή συναντάται και στον Σωτηρόπουλο: «θα σας αποκηρύξη ως ληστές και θα προσδιορίσει δια σας αμοιβάς, ώστε αδύνατον είναι να μη συλληφθήτε ή να μη φονευθήτε»²⁰⁶. Επίσης, οι ληστές ανέφεραν στον βουλευτή ότι οι πολιτικοί και οι βουλευτές ήταν υπεύθυνοι για τις συνθήκες που χαρακτήριζαν το ελληνικό κράτος. Διότι, η επανάσταση του 1821 επέφερε φτώχεια, θανάτους, στεναχώριες και τεράστια χρέη ενώ ο Όθωνας εγκατέλειψε τη χώρα εξαιτίας των βουλευτών²⁰⁷. Ακόμη ένα μέτρο που έλαβε το κράτος για την πάταξη της ληστείας -το οποίο αναφέρεται και στην αφήγηση του Σωτηρόπουλου- ήταν η λαιμητόμος²⁰⁸ και η φυλάκιση²⁰⁹. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι ληστές στον βουλευτή αποκαλούν τους κρατικούς αντιπροσώπους ως «καπελάδες»²¹⁰ («δεν μας λέγεις δια ποιον λόγον οι καπελάδες οι πολιτικοί δεν καταδιώκονται»)²¹¹.

Όταν ο Σωτηρόπουλος υποστήριξε ότι οι πολιτικοί ασκώντας τα πολιτικά τους καθήκοντα δεν αποκομίζουν μεγάλα κέρδη αφού έχουν έξοδα και ότι οι κρατικοί υπάλληλοι δεν έχουν τα χρήματα για να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Τότε η απάντηση ενός από τους ληστές ήταν αντίθετη («Αυτά είναι λόγια, αφεντικό, ποιος έχει το μέλι εις τα χέρια του και δεν γλύφει τα δάχτυλά του;»)²¹². Εν συνεχεία, οι ληστές εξέφρασαν τα παράπονά τους για την κατάργηση της αμνηστίας από τον Βούλγαρη και τον Δεληγιώργη. Ακόμη, οι ληστές του Σωτηρόπουλου ισχυρίστηκαν ότι οι χωροφύλακες και οι αξιωματικοί όταν καταδίωκαν

204 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 330. και Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 170-171.

205 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος...*, ό.π., σσ. 75.

206 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εζ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 11.

207 ό.π., σσ. 12. «ενώ σεις εκάμετε μιαν επανάστασιν, ερρίψατε από τον θρόνον του ένα Βασιλέα, εσκοτώσατε τόσους ανθρώπους, εδυστυχήσατε τόσας οικογένειας και εφορτώσατε το έθνος με μεγάλα χρέη».

208 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος*, ό.π., σσ. 426 και Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθοριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 193.

209 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 172-175.

210 ό.π., σσ. 330.

211 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εζ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 12.

212 ό.π., σσ. 16-17.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

ληστρικές συμμορίες διέπρατταν καταχρήσεις από τις οποίες επωφελούνταν οι πολιτικοί²¹³. Τα προλεγόμενα τεκμηριώνονται και από τις βιβλιογραφικές πηγές²¹⁴.

Οι ληστές του Σωτηρόπουλου πίστευαν ότι οι πολιτικοί είχαν αντιπαλότητα μεταξύ τους προκειμένου να αποκομίσουν συμφέροντα²¹⁵. Διότι θεωρούσαν ότι εάν αφήγαγαν κάποιον χωρικό δεν θα υπήρχαν τόσα καταδιωκτικά αποσπάσματα και η παραλαβή των λύτρων θα γινόταν με ευκολία. Ενώ στην απαγωγή του Σωτηρόπουλου τα καταδιωκτικά αποσπάσματα ήταν αρκετά επειδή στην εξουσία βρισκόταν η αντίπαλη Κυβέρνηση και επιθυμούσε τη δολοφονία του από τους ληστές. Ακολουθεί το αντίστοιχο απόσπασμα: «αλλ' επειδή επιάσαμεν ένα βουλευτήν και άλλοτε υπουργόν και δεν είναι οι φίλοι του εις την εξουσίαν, μας κυνηγάν και μας στενοχωρούν δια να μας αναγκάσουν να τον χαλάσωμεν»²¹⁶.

Συμπεράσματα

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας ήταν η ανάλυση του βιβλίου του Σωτηρόπουλου ως ιστοριογραφική πηγή για τη μελέτη του ληστρικού φαινομένου στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Πράγματι, διαπιστώσαμε ότι οι πληροφορίες που παρέχει η μαρτυρία του Σωτηρόπουλου για τον τρόπο οργάνωσης και δράσης των ληστών, τα δίκτυα των σχέσεών τους, τη στάση τους απέναντι στα θύματά τους, τις ιδέες τους για την ευρύτερη κοινωνία και το κράτος επιβεβαιώνονται από τη σύγχρονη ιστοριογραφική έρευνα για το ληστρικό φαινόμενο στην Ελλάδα του 19ου αιώνα.

Πιο συγκεκριμένα διαπιστώσαμε ότι οι ληστές ήταν οργανωμένοι σε πενταμελή ομάδα και μετακινούνταν κρυφά για να μην γίνουν αντιληπτοί από χωρικούς ή από καταδιωκτικά αποσπάσματα. Παράλληλα στο βιβλίο αναφέρθηκε και η συνένωση μπουλουκιών την οποία είχε ζητήσει ο Λύγκος. Οι ληστές του Σωτηρόπουλου ήταν περίπου τριάντα ετών, άγαμοι και με μουστάκι. Στο βιβλίο του βουλευτή οι ληστές αποκαλούνται μεταξύ τους με το επίθετο Κουμπάρος. Συνήθιζαν, επίσης, να κλέβουν ζώα τα οποία χρησιμοποιούσαν είτε για να μετακινούνται πιο εύκολα στις δύσβατες ορεινές περιοχές είτε τα έκλεβαν για τροφή. Οι ληστές κινούνταν σε όρη και σε περιοχές με στενούς δρόμους και ανώμαλο έδαφος, δηλαδή εκεί όπου έβοσκαν οι ποιμένες τα ζώα τους. Οι ληστές άλλαζαν λιμέρι τις νυχτερινές ώρες για να μην γίνουν αντιληπτοί από τους χωρικούς ή τα αποσπάσματα και

213 ό.π., σσ. 47 «οι εξερχόμενοι προς σύλληψιν φυγοδίκων ή ληστών διαπράττουν μεγάλας καταχρήσεις, τας οποίας παραβλέπουν οι υπουργοί και οι μεγάλοι, διότι λαμβάνουν και αυτοί το μέρος των» και Σπύρος Λ. Μπρέκης, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθωριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, ό.π., σσ. 195.

214 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα...*, ό.π., σσ. 330.

215 Σ. Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, ό.π., σσ. 121 «Κυτάξετε, βρε παιδιά, έλεγεν ο Λαφαζάνης, τι κακοί άνθρωποι είναι αυτοί οι καπελάδες οι υπουργοί και οι πολιτικοί και πώς πολεμάει ο ένας να βγάλη του άλλου το μάτι».

216 ό.π., σσ. 121.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

ξεκουραζόταν τις πρωινές ώρες. Για να μην ξεχωρίζουν οι ληστές στο σκοτάδι άλειφαν τα ρούχα τους με ξίγκι ενώ ήταν λερωμένα και από την πολυκαιρία. Ταυτόχρονα τα λερωμένα ρούχα τους βοηθούσαν στην απομάκρυνση των ψειρών. Τέλος, ένα αναπόσπαστο ρούχο των ληστών ήταν η κάπα που τους προφύλαγε από τη βροχή αλλά τη χρησιμοποιούσαν και ως σκέπασμα ή ως στρώμα.

Οι ληστές ήταν οπλισμένοι με όπλα από το σώμα της Χωροφυλακής. Τα όπλα τους τα γυάλιζαν καθημερινά με μυελό από τα οστά των σφαχτών και πολλές φορές τα οστά των ζώων τα έδιναν στα σκυλιά που συναντούσαν στο διάβα τους. Επίσης, οι ληστές έφεραν επάνω τους τα περιουσιακά τους στοιχεία όπως ήταν τα χρυσά και αργυρά ωρολόγια. Οι ληστές έκαναν λιμέρι σε περιοχή με πυκνή βλάστηση και συνήθως κοντά σε χωριό, χωράφι ή βοσκοτόπι και όταν συναντούσαν κάποιον χωρικό του συστήνονταν ως φυγόδικοι. Επιπλέον, η ληστρική ομάδα διένυε μεγάλες χιλιομετρικές αποστάσεις και άλλαζε συχνά μέρος για να μην γίνουν αντιληπτοί από τις καταδιωκτικές αρχές. Επίσης, οι ληστές κατά τη διάρκεια της απαγωγής του Σωτηρόπουλου και της οδοιπορίας ήταν χωρισμένοι σε ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, κατά την οδοιπορία προχωρούσαν μπροστά δύο μέλη της ομάδας (εμπροσθοφυλακή), ακολουθούσε ο βουλευτής με έναν ακόμη ληστή, πίσω από το θύμα ακολουθούσε ο Λαφαζάνης και στο τέλος ήταν ένας ληστής που έσερνε κάποιο κλαδί για να καλύπτει τα ίχνη της ομάδας. Ας αναφερθεί ότι τα μέλη της ληστρικής ομάδας επικοινωνούσαν μεταξύ τους με φωνές ή ήχους ζώων για να μην προδοθεί η ύπαρξή τους. Ορισμένα από τα μέλη της ομάδας παρέμεναν κρυμμένα πίσω από δέντρα ή θάμνους κατά τη διάρκεια της απαγωγής για να μην τους δει ο Σωτηρόπουλος.

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι ληστές ακολουθούσαν ορισμένους άγραφους νόμους μερικοί από τους οποίους απαγόρευαν να παραδώσει η ληστρική ομάδα το θύμα της σε άλλη συμμορία ή να το σκοτώσει για να λάβει περισσότερα χρήματα. Ενώ από τη στιγμή που η ληστρική ομάδα λάμβανε τα λύτρα εάν συναντιόταν με κάποιο καταδιωκτικό απόσπασμα έπρεπε να διαφυλάξει τη ζωή του θύματος ώστε να επιστρέψει ασφαλής στην οικεία του.

Οι ληστές στον Σωτηρόπουλο έφτιαχναν ένα είδος ψωμιού που το έψηναν στα κάρβουνα. Επιπροσθέτως, τρέφονταν με κρέας από μεγάλοσωμο ζώο το οποίο είτε έψηναν είτε έβραζαν. Αφού μαγείρευαν φρόντιζαν να εξαφανίσουν τα υπολείμματα για να μην αφήσουν ίχνη. Μάλιστα, οι ληστές προσπάθησαν να νηστέψουν αλλά δεν κατάφεραν να βρουν νησιτίσιμες τροφές. Επίσης, δεν νήστεψαν επειδή συμβουλευόνταν την πλάτη των σφαχτών για να προμηνήσουν το μέλλον. Ακόμη μία μαντική συνήθεια των ληστών ήταν η ερμηνεία των ονείρων τους.

Έπειτα, οι ληστές ανέπτυσαν δίκτυα σχέσεων με χωρικούς για να ενημερώνονται για την πορεία συλλογής των λύτρων, να επικοινωνούν με την οικογένεια του Σωτηρόπουλου και να εξασφαλίζουν τα απαραίτητα αγαθά για να ζήσουν (λ.χ. τροφή, κρασί, φρούτα κ.ά.). Αν η ληστρική ομάδα συναντιόταν με κάποιο από τα διωκτικά αποσπάσματα το θύμα έπρεπε να θανατωθεί, ενώ το ίδιο θα συνέβαινε εάν η οικογένεια του Σωτηρόπουλου δεν συνέλεγε όλο το ποσό των λύτρων. Ας αναφερθεί ότι οι ληστές ζήτησαν από τον Σωτηρόπουλο να γράψει επιστολές και σε δύο φίλους του. Προκειμένου να συλλέξει η οικογένεια τα λύτρα

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

δανείστηκε από την Εθνική Τράπεζα και υποθήκευσε την περιουσία της. Ολοκληρώνοντας, οι ληστές όσο είχαν το θύμα υπό κράτηση το φρόντιζαν για να μην είναι δυσανεσσημένο μέχρι να λάβουν το απαιτούμενο ποσό των λύτρων.

Ολοκληρώνοντας, οι ληστές εγκατέλειψαν τον νόμιμο τρόπο ζωής και κατέφυγαν στη ληστεία εξαιτίας του τρόπου λειτουργίας του ελληνικού κράτους από τους βουλευτές και τους πολιτικούς. Στον Σωτηρόπουλο αναφέρεται ότι οι ληστές αποκαλούσαν τους κρατικούς αντιπροσώπους με το επίθετο *καπελάδες* και υποστήριζαν ότι αποκόμιζαν κέρδη από τις διώξεις που έκαναν τα καταδιωκτικά αποσπάσματα όταν συνελάμβαναν ληστρικές συμμορίες. Κλείνοντας, ορισμένα από τα μέτρα του ελληνικού κράτους για την αντιμετώπιση του ληστρικού φαινομένου, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Σωτηρόπουλου, ήταν το σώμα της Χωροφυλακής, η λαιμητόμος και η παροχή αμοιβής σε όσους συνελάμβαναν ληστές.

Βιβλιογραφία

1. Αναστασόπουλος Α. Νικόλαος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος μέσα 19ου- αρχές 20ου αι.*), Αθήνα 2018.
2. Ασδραχάς Ι. Σπύρος, *Πρωτόγονη επανάσταση. Αρματολοί και κλέφτες (18ος- 19ος αι.)*, ΕΑΠ, Αθήνα 2019.
3. Βλαχογιάννης Γιάννης, *Οι κλέφτες του Μοριά 1715-1820. ιστορική μελέτη μέσα από τις πηγές*, Λαβύρινθος, Αθήνα, 2020.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

4. Γούναρης Κ. Βασίλης, *Δεν είν' ο περσινός καιρός... Έλληνες κλεφταρματολοί και Αλβανοί στασιαστές (1829-1831)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), 2019.
5. Δαμιανάκος Στάθης, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον 2003.
6. Καρέλης Β. Δημήτρης, *Το φαινόμενο της ληστείας στην περιοχή του Δομοκού- Βόρειας Φθιώτιδας*, Γαία Ελληνική, 2023, Διαθέσιμο στο: https://www.gaiaelliniki.gr/2023/05/blog-post_17.htmlm=1&fbclid=IwAR0EYf1OriqmcoNf17sqpf243gu7917namm86miowh9JYjTslIn7sQhnXho (πρόσβαση στις 29 Ιουνίου 2023).
7. Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.). Περί λύχνων αφάς*, Θεσσαλονίκη 1996.
8. Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, «Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος*, τ. 23, Αθήναι 1980.
9. Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2003.
10. Κοταρίδης Γ. Νίκος, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, Πλέθρον, Αθήνα 1993.
11. Μπρέκης Λ. Σπύρος, *Το πρόβλημα της ληστείας στη μεθωριακή Φθιώτιδα (1832-1881)*, τ.6, 1988.
12. Μωυσίδης Αντώνης και Σακελλαρόπουλος Σπύρος, *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ο αιώνα. Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*, Τόπος, Αθήνα, 2010.
13. Παπαγεωργίου Π. Στέφανος, *Από το γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους (1821-1862)*, Παπαζήση 2005.
14. Παπασταματίου Δημήτριος & Κοτζαγεώργης Φωκίων, «Ένοπλα σώματα», στο Παπασταματίου, Δ., & Κοτζαγεώργης, Φ. 2015. *Ιστορία του νέου ελληνισμού κατά τη διάρκεια της οθωμανικής πολιτικής κυριαρχίας*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, 2015.
15. Πολίτης Αλέξης, *Η μορφή του καπετάν Μπασδέκη*, Μνήμων 11, 2003.
16. Σωτηρόπουλος Σωτήρης, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίσεις μετά ληστών*, Αθήνησι: Τυπογραφείον-Φραγκλίνος, Ιω. Γιαννοπούλου Ηπειρώτου και Μ. Σακκορράφου, 1867.
17. Τζάκης Διονύσιος, «Οι οπλαρχηγοί της Άρτας», στο *Narda- Οθωμανική Άρτα. Η μετάβαση από την ύστερη οθωμανική περίοδο στην ελληνική πόλη*, τομ.ΙΖ', τεύχος 106, Σκουφάς, Άρτα 2016.
18. Διονύσης Τζάκης, «Οπλαρχηγοί και προεστοί. Κοινωνικές κινητικότητες και οικογενειακές στρατηγικές στον ορεινό χώρο», στο Πέτρος Πιζάνιας, Αλέξης Πολίτης, Διονύσης Τζάκης, Κώστας Αγγελάκος, *Νέα Εστία. Αφιέρωμα: 1821- Αρματολισμός*, τόμος 173, τεύχος 1857, Μάρτιος 2013.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την απαγωγή του από ληστές το 1866.

19. Τσιάμαλος Θ. Δημήτρης , *Οι αρματολοί της Ρούμελης*, Παπαζήση, Αθήνα, 2009.
20. Van Boeschoten R., *Κλεφταρματολοί, ληστές και κοινωνική ληστεία*, Μνήμων 13, 1991.

Βαή Βασιλική, Η μαρτυρία του βουλευτή Σ. Σωτηρόπουλου για την
απαγωγή του από ληστές το 1866.